Б. Кубаталиева, А. Абыканова
М. Асаналиева

АЛИППЕ

1

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ГЕРБИ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ТУУСУ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК ГИМНИ

Сөзү: Ж. Садыков, Ш. Кулуевдики
Музыкасы: Н. Давлесов, К. Молдобасановдуку

Ак мөңгүлүү аска-зоолор, талаалар,
Элибиздин жаны менен барабар.
Сансыз кылым Ала-Тоосун мекендеп,
Сактап келди биздин ата-бабалар.

Кайырма:
Алгалай бер, кыргыз эл,
Азаттыктын жолунда.
Өркүндөй бер, өсө бер,
Өз тагдырың колуңда.

Байыртадан бүткөн мүнөз элиме,
Досторуна даяр дилин берүүгө.
Бул ынтымак эл бирдигин ширетип,
Бейкуттукту берет кыргыз жерине.

Кайырма:

Аткарылып элдин үмүт-тилеги,
Желбиреди эркиндиктин желеги.
Бизге жеткен ата салтын, мурасын,
Ыйык сактап, урпактарга берели.

Кайырма:

Б. КУБАТАЛИЕВА, А. АБЫКАНОВА,
М. АСАНАЛИЕВА

Алиппе

Жалпы билим берүүчү мектептин
1-классы үчүн окуу китеби

Биринчи басылышы

*Кыргыз Республикасынын
Билим берүү жана илим министрлиги бекиткен*

ШКОЛА-ГИМНАЗИЯ № 6 - ГИМНАЗИЯ МЕКТЕБИ
БИБЛИОТЕКА
КИТЕПКАНА
город Бишкек шаары

РЕСПУБЛИКА - АТА ЖУРТ
САЯСИЙ ПАРТИЯСЫ · ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ

Билим дүйнөсүнө болгон биринчи
кадамың байсалдуу болсун,
КЫМБАТТУУ БӨБӨГҮМ!

УДК 373.167.1
ББК 83.3Ки Я 721
К 88

Кубаталиева Б., ж. б.
К 88 АЛИППЕ: Жалпы билим берүүчү мектептин 1-классы үчүн окуу китеби. / Б. Кубаталиева, А. Абыканова, М. Асаналиева. — Б.: «Кутаалам», 2014. — 112 б., сүрөт.
ISBN 978-9967-26-246-1

ШАРТТУУ БЕЛГИЛЕР:

- ойлон, тап
- муундарга бөл, схема боюнча сөз тап
- жупта талкуулоо
- топтордо талкуулоо
- чыгармачыл иш
- жумшак үнсүз тыбыш
- үндүү тыбыш
- каткалаң үнсүз тыбыш
- созулма үндүү
- бир муундуу сөз
- эки муундуу сөз
- сүйлөм

К 4306020200-11

УДК 373.167.1
ББК 83.3Ки Я 721

ISBN 978-9967-26-246-1

© Кубаталиева Б., Абыканова А., Асаналиева М., 2014
© «Кутаалам», 2014

МЕКЕНИМ — КЫРГЫЗСТАН

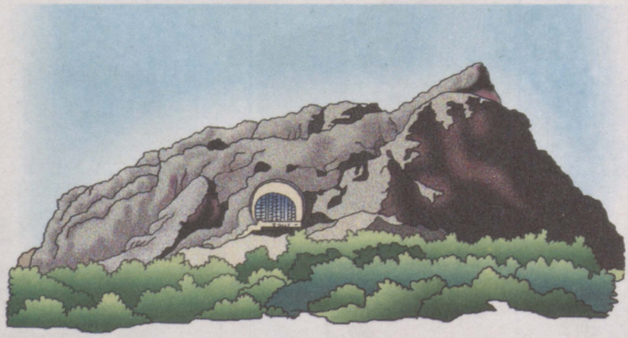

ТУУЛГАН ЖЕРДИН ТОПУРАГЫ — АЛТЫН.

МЕКТЕП

└___ ___.

└___ ___ ___.

└___ ___ ___ ___.

Билим майрамы

Китеп, кагаз, калемим,
Бүгүн колго аламын.
Билим жолун басууга,
Дилгирленген баламын.

О. Сооронов

БИЗДИН КЛАСС

___ ___ ___.

БИЛИМ — КЕНЧ, ЭМГЕК АНЫН АЧКЫЧЫ.

ҮЙ-БҮЛӨ

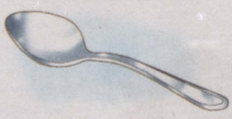

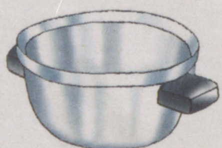

УЛУУНУ УРМАТТА, КИЧҮҮНҮ ЫЗААТТА.

ЦИРКТЕ

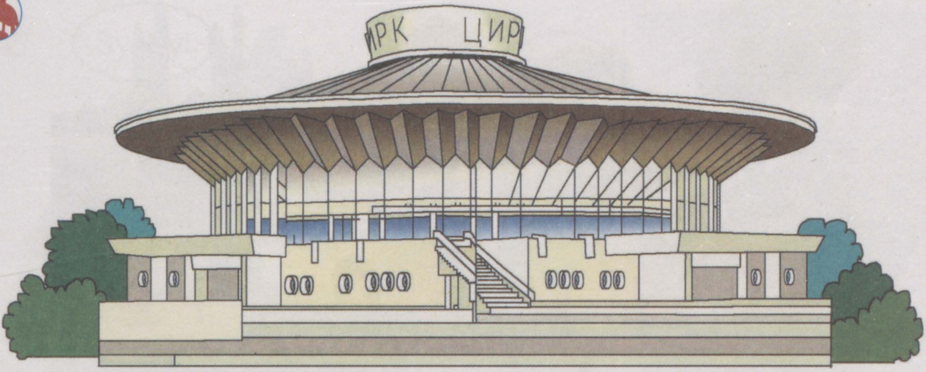

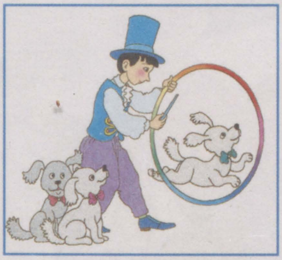

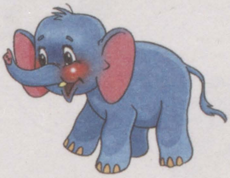

ЖИГИТКЕ ЖЕТИМИШ ӨНӨР АЗДЫК КЫЛАТ.

КОРООДО

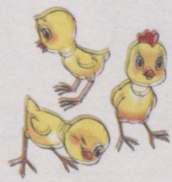

Күздө

Жамгыр жаап күз келди,
Жалбырактар кубүлөт.
Сары, кызыл жалбырак,
Бутубузга үйүлөт.

А. Ниязалиева

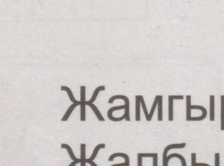

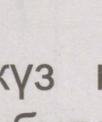

КҮЗ — КҮРӨШ, ЖАЗ — ЖАРЫШ.

ДОБУШТАР. ҮНДӨР

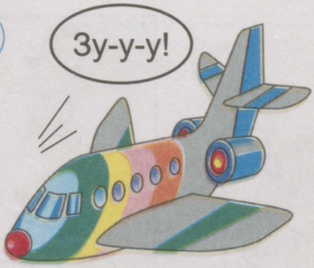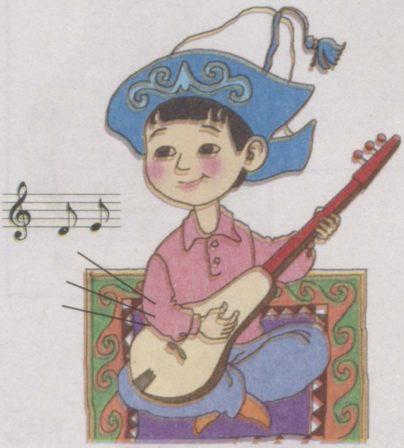

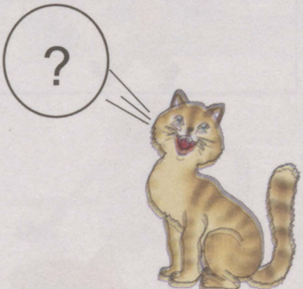

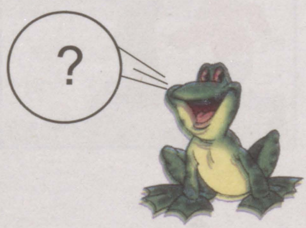

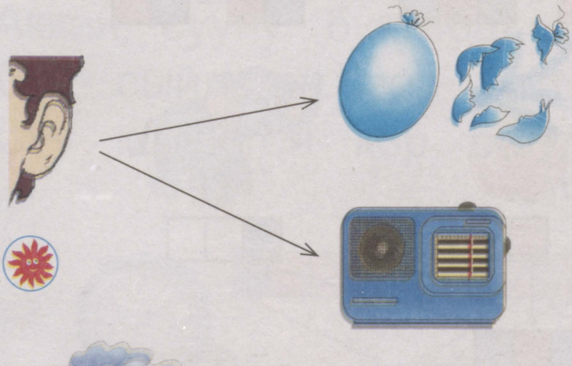

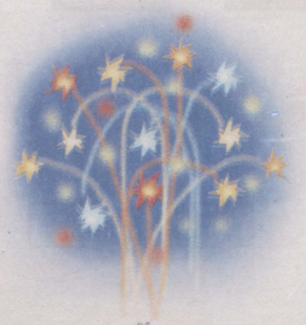

____ ____.   ____ ____ ____?   ____ ____ ____!

ОЮНДАР

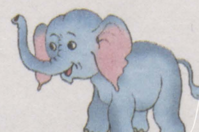
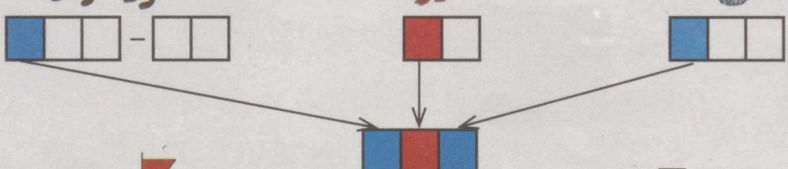

Топ

Томолок топ,
Топ-топ тоголонот.
Топ-топ тоголонот,
Томолок топ.

СУУ

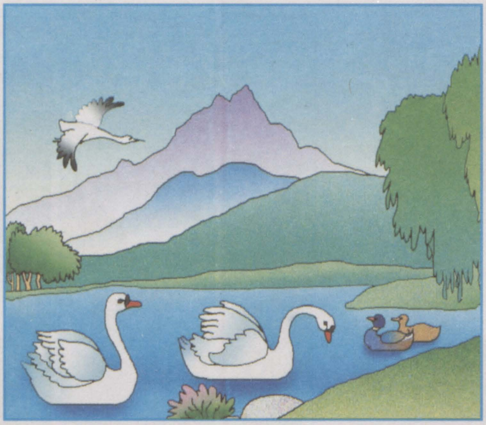

Эй, Адамзат пендеси,
Аккан сууну булгаба!
Суу сыйлаган зор болор,
Суу кордогон кор болор.

Жеңижок

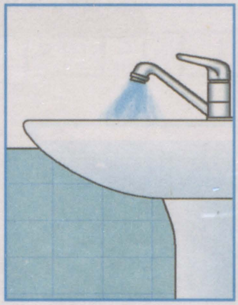

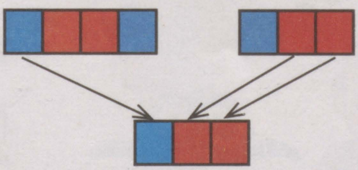

СУУ БАР ЖЕРДЕ ЖАШОО БАР.

ЖОЛ

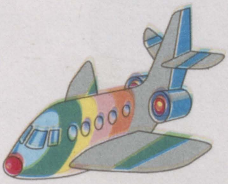

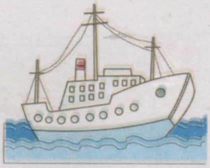

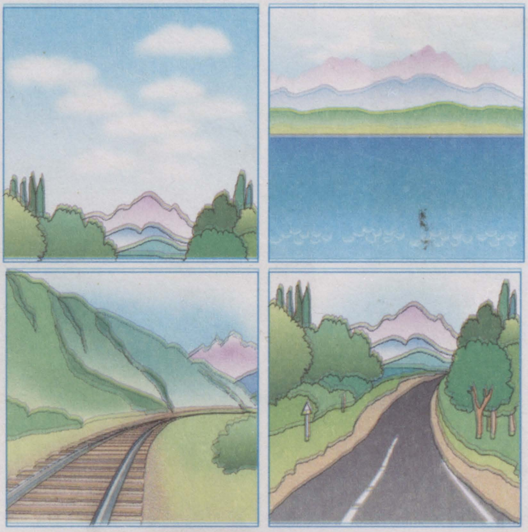

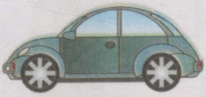

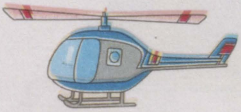

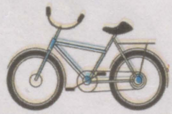

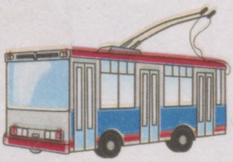

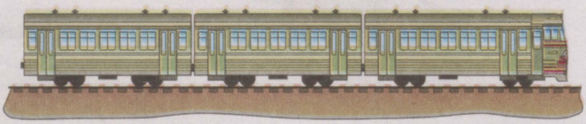

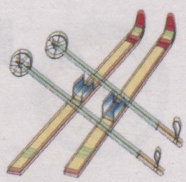

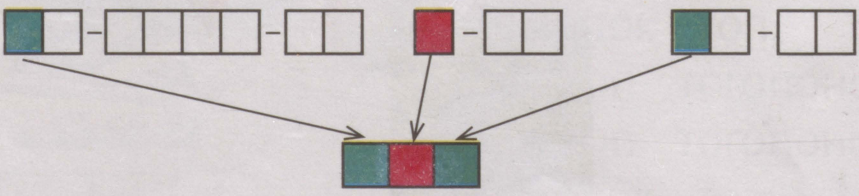

?

КЕСИП

103

101

102

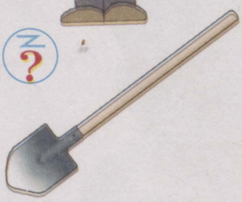

? _ – _ _ ?

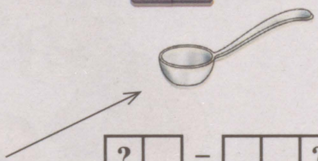

? _ – _ _ ?

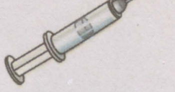

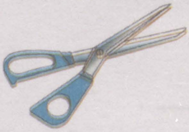

? _ _ – _ ?

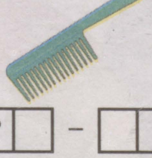

? _ – _ _ ?

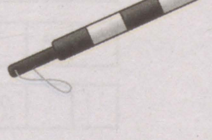

АР БИР КЕСИП АРДАКТУУ.

АБЫШКА-КЕМПИРДИН КӨМӨЧҮ

____ ____ ____ ____ .

____ ____ ____ ?

?		
	?	
		?

?		
	?	
		?

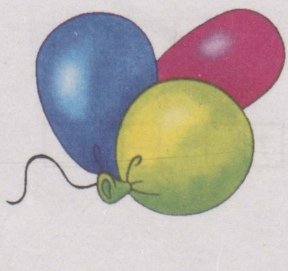

ТҮЛКҮ МЕНЕН КАРГА

?		?

?		?

[ ] – [ ] – [ ]

[ ] – [ ]

ШКОЛА-ГИМНАЗИЯ № ... - ГИМНАЗИЯ МЕКТЕБИ
город Бишкек шаары

ЫРЫС АЛДЫ — ЫНТЫМАК

ТАМГАЛАР МЕНЕН ДОСТОШОБУЗ

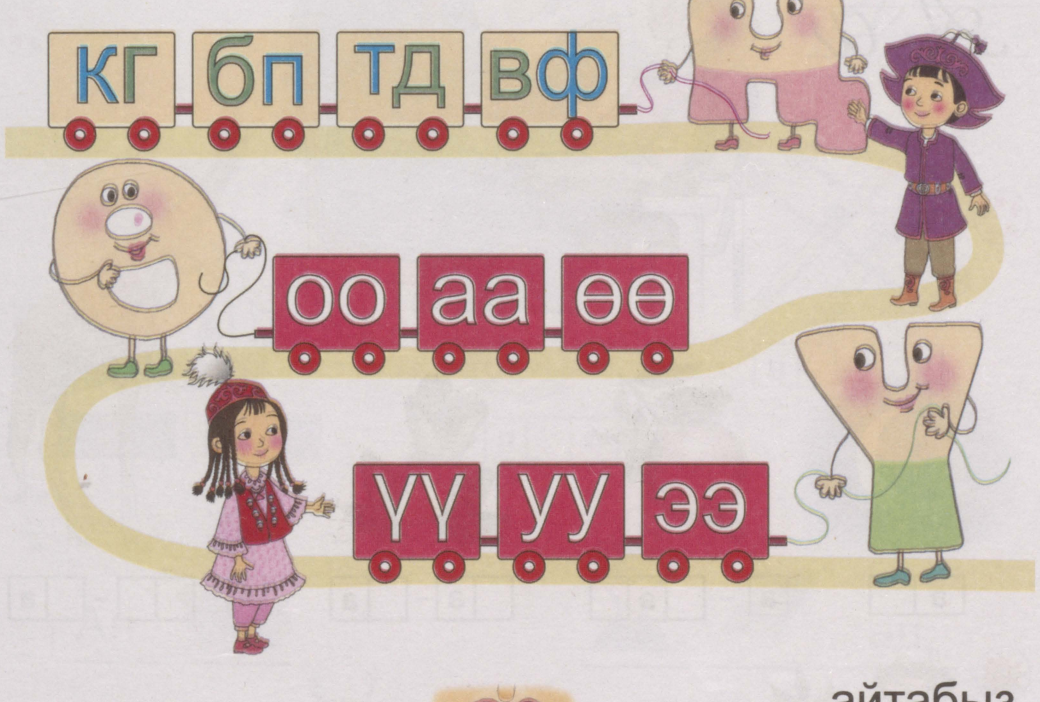

Тыбыштарды менен айтабыз

угабыз

Тамгаларды менен көрөбүз

жазабыз

А а

А а

а		?
	а	?
		а ?

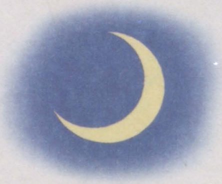

а □   а – □ а □   □ а – □ а   а – □ □ – □ а

___ ___ ___.

___ ___ ___.

___ ___ ___ ___.

___ ___ ___?

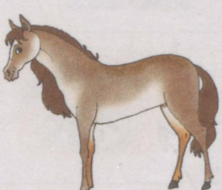

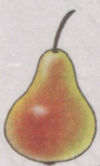

л		?
	л	?
	л	?

Л л

Л л

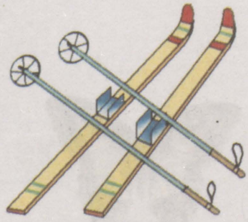

л _ – _ а

?

_ _ _ – _ _ _

_ – л _ л

Ал ______ ______.

______ ______ ал ______.

а-ла

?

_ _ л – _ _ ?

К к

К к

к ?

к ?

к ?

ЛА	КА	АЛ	АК

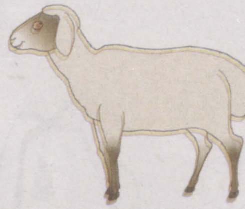

к - - к а   к

ак	ал	а-как	а-ла
как	кал	ка-лак	ал-ка

Ак →

Ак →

Ак → ?

А-как 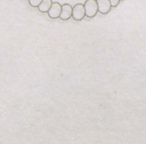 ал.

как .

как →

как → ?

ка-лак ___ .

э		?
	е	?
		е ?

Э э(е)

Э э(е)

ЛА	ЛЕ	АЛ	ЭЛ	КА	КЕ	АК	ЭК

?

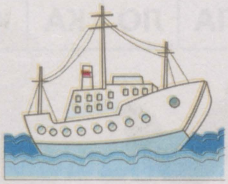

[ ][ ] – [ ][ ]   [ ][е] – [ ][е]   [э] – [ ][е] – [ ][е][ ]

эл	кел	эк	а-ке
э-ле	ке-ле	э-лек	А-как

А-как кел.

____ э-лек.

Э-лек ____ эле.

?

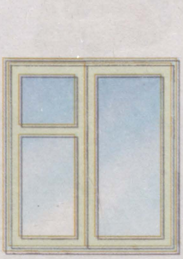

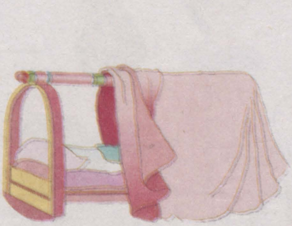

[ ][е] – [ ][е] – [ ][е] ?

ЭНЕ СЫЙЛАГАН ЭЛИНЕ ЖАГАТ.

О о

О о

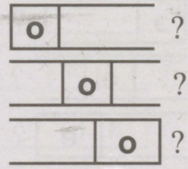

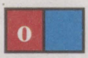

ЛА	ЛО	КА	КО

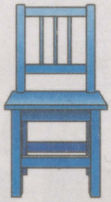

[о][ ] – [ ][о][к] [ ][о] – [ ][о][ ] [о] – [ ][ ][ ] – [ ][ ][ ]

ак	ал	кал	ко-ло
эк	эл	кол	ок

А-как 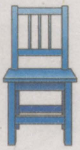 ____. Ло-ла 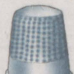 ____.

____. ____.

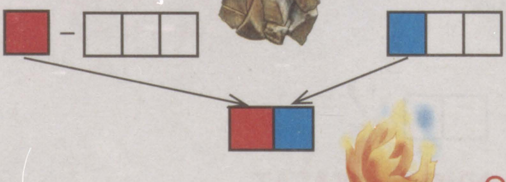

?

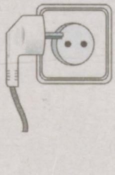

ОТТОН САК БОЛ!

м			?
	м		?
		м	?

М м

М м

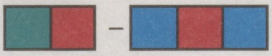

МА	МО	МЕ
ЛА	ЛО	ЛЕ
КА	КО	КЕ

м _ _ – м _ л   м а – _ _ л

мал	ма-ла	ма-кал	ка-ла-ма
мол	ал-ма	а-мал	ма-ма-лак

Ма-ма-лак 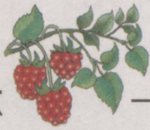 ______ . ______ .

А-как ка-ла-ма ___ . Ма-рал ал-ма ___ .

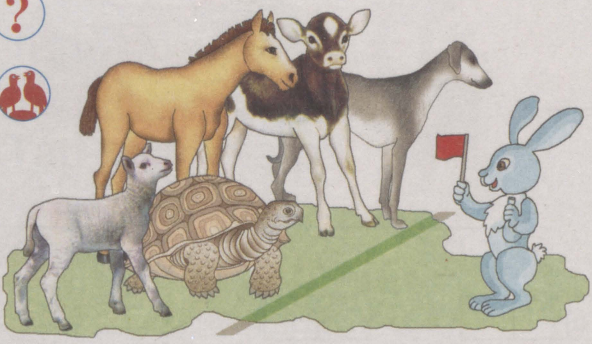

Т т

Тт

т		?
	т	?
		т ?

ТА	ТО	ТЕ
ЛА	ЛО	ЛЕ

КА	КО	КЕ
МА	МО	МЕ

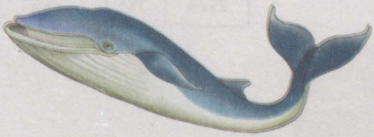

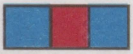

т __ – __ __ __

т __ – __ __ – т __ __

тал	а-та	те-ке	ко-лом-то
ка-та	ат-та	та-ка	о-то

Т	а	л
	о	к

тамакты ______.

тамакты ______.

______ ______?

То-ко Ток-мок-ко ___ .

А-та, та-мак ___ .

└___, ___, ___ там ___ .

1	2	3	4	5
т	а	м	а	к

1	2	5	4

4	5

Р р

Р р

| р | | | ?

| | р | | ?

| | | р | ?

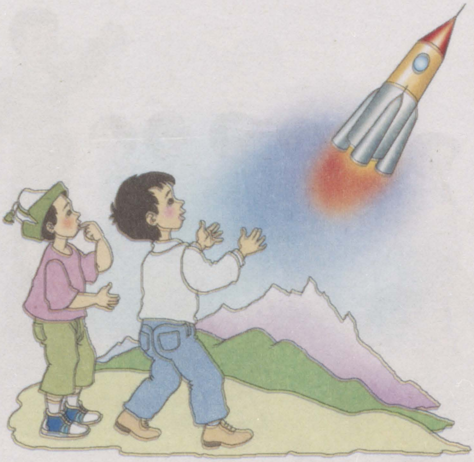

РА	РО	РЕ
АР	ОР	ЭР

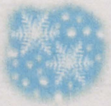

| р | | – | | | – | |

| | р | | | – | | | р |

та
ка → ра
ма

тар	та-рак
тор	те-рек
кар	тар-мал
мор	ал-ма-лар

Эр-мек, ка-ра! Ра-ке-та.
Ра-ке-та ___ ___ ?

Тар-мал ка-ра .

Тар-мал ка-ра .

Ал а-рал.
Ма-рал, а-рал.
А-рал, ма-рал.

ат – та – ка – та – ра – ма – рал

Ыы

Ыы

ы		?
	ы	?
		ы ?

ЛА	ЛО	ЛЫ
РА	РО	РЫ
ТА	ТО	ТЫ

ы – ы – ы

– 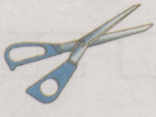 – ы

ыр	тыр-мак	ал-ты	кар-кы-ра
кыр	тыр-ма	ма-мык	а-кы-ра

Ка-лык 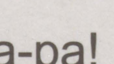 ____ ____ .
Эр-мек, То-ко ____ .
А-лар ____ ____ ____ .

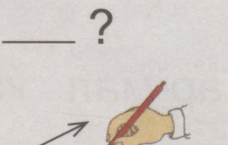

 — А-тыр, ка-ра! Кар-кы-ра-лар ____ ____ .
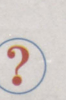 — А-кыл, кар-кы-ра-лар ____ ____ ?

А-кыл кат ал.

КАТ → 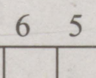 / ?

А-кыл мык-ты кат.

1	2	3	4	5	6	7		1	2	3		1	2	6	7		7	6	5	4
к	а	р	к	ы	р	а														

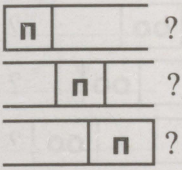

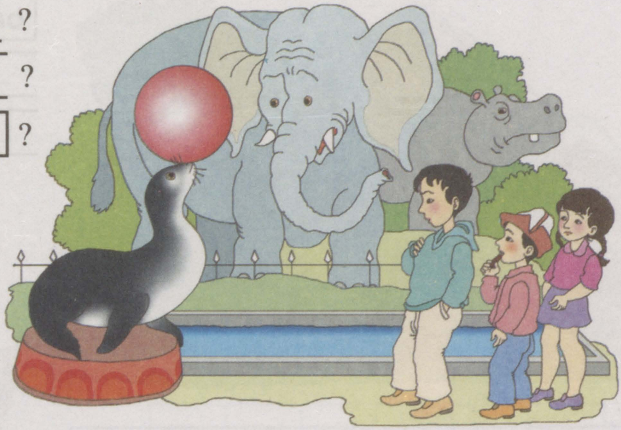

П п

П п

ПА	ПО
ПЫ	ПЕ

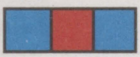 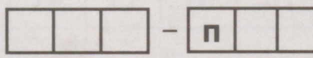

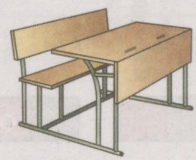

тап | а-па | кап-как | кап-та
кап | ап-пак | кал-пак | тап-та

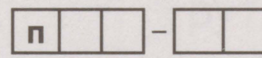

Ка-пар, А-пар, Эр-мек ___ ___ .

, , ___ .

___ ___ .

Ка-пар 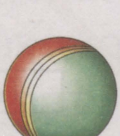 кат-ты.
Ка-лык тап-ты.

ар — кар — ма — ла — ма

	а	э(е)	о	ы
л	ла			
к		ке		
м			мо	
т				ты

Оо

оо

оо	?
оо	?
оо	?

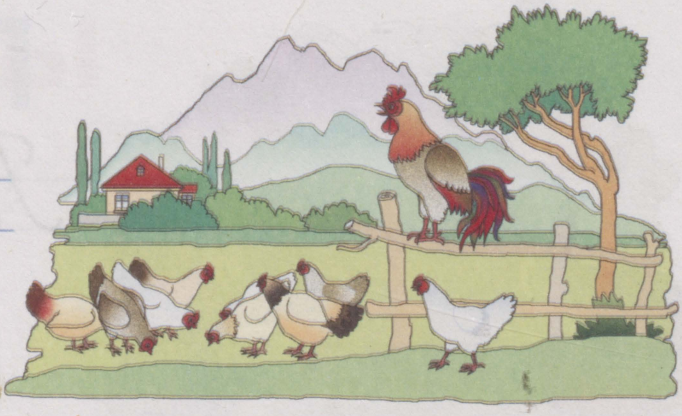

лоо	коо	моо	тоо	роо	поо

– о о

о о

о – – о о

тоо	о-роо	кы-роо	тоок
о-тоо	ко-роо	тыр-моо	тоок-тор

Тоок-тор

Ко-роо то-ло тоок-тор. А-лар ак, ка-ра тоок-тор.

— О-мор, ка-ра! Тоок-тор ток-пу?

— То-ко, тоок-тор ток.

о о ?

о о | о о | о о

о | о | о

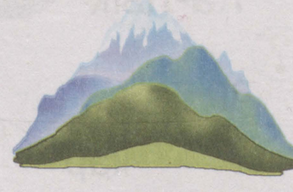

У у

У у

у		?
	у	?
		у ?

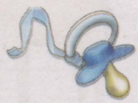

лу	му	ку	ту	ру	пу
ул	ум	ук	ут	ур	уп

у — у

у-лут | ту-мак | то-пу-рак
у-рук | ту-мар | тол-ту-ра

му → рут
ку → рут

А-пал а-па

А-пал а-па ку-рак ку-рап о-ту-рат.

Ту-мар Ур-мат-ты тап-тап ук-тат-ты.

 — Кел Ту-мар. О-тур, ку-рак ку-ра.

 — Ма-кул а-па.

к	у	л	а	к	
	у	л	а	к	
					?
					?

У-лак-тар

Ак у-лак ка-ра у-лак-ты ка-рап ту-рат. Ка-ра у-лак ак у-лак-ты ка-рап ту-рат. Ак у-лак-та ка-ра ку-лак. Ка-ра у-лак-та ак ку-лак.

Н н

Нн

н		?
	н	?
		н ?

у – у

НА	НО	НУ	НЫ	НЕ
ОН	УН	ҮН	ӨН	

	н

эне	кант	му-рун	а-кын	ту-нук
нур	ку-лун	тур-на	ал-тын	На-рын

Ко-нок-тор

Ал-тын а-па-нын 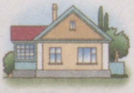 ко-нок-тор ке-лет. Ко-нок-ко Нур-лан, Ка-нат, А-на-ра ___ . Ал-тын а-па нан, ___ . Нан — у-лук та-мак.

ту — мак — та — ка — та — ман

К	ОН
Т	

АШ АТАСЫ — НАН, НАН АТАСЫ — ДАН.

ө ?

ө ?

ө ?

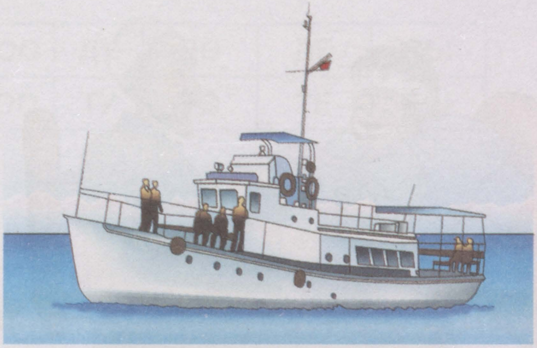

Ө ө

лө	кө	мө	тө	рө	пө	нө	өт	өр	өп	өн

ө –

ө –

ө – ө

төрт	көп-көк	кө-пө-лөк	кө-төр
өрт	көк-төм	кө-тө-рөт	кө-лө-кө

Көл

Көл ту-нук, көп-көк. Ка-ра-кол та-рап-тан ак ке-ме __ __. Ак ке-ме ме-нен Өк-төм ке-лет. Ал Өр-нөк та-рап-ка ке-тет.

Көк-тө кө-кө-лөп,
Көп-көк кө-пө-лөк.
Көп-кө кө-кө-лөп,
? Көп-көк кө-пө-лөк.

мөмө

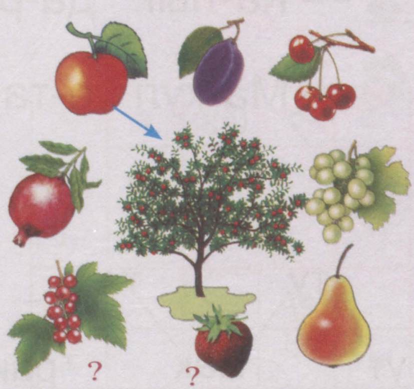

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
к	ө	п	ө	л	ө	к	т	ө	р

2 3 7 6 8 9 10

Д д

Д д

д		?
	д	?

ДА	ДО
ДУ	ДЫ
ДОО	

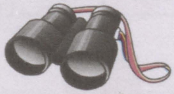

д			–			

д			–		

д		–		е	

дан | дарт

дат | да-ры-ка-на

а	тыр
	дыр
	кыр

да	ры
	нек
	рак
	рек

Да-ры

Ка-лык оо-руп кал-ды.

Ка-дыр а-та Ка-лык-ка да-ры-ка-на-дан да-ры ал-ды. Ал Ка-лык-ка:

— Ка-лык да-ры-ны ал, да-ры-лан!

— Ма-кул а-та, да-ры-ла-нам.

ту та

ут мак рак

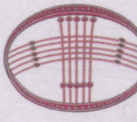 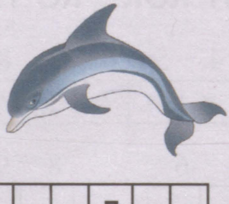

			д		

?

ДА	ДО	ДОО	ДУ	ДӨ	ДЕ	ДЫ
ТА	ТО	ТОО	ТУ	ТӨ	ТЕ	ТЫ

Д-Т

д – т

да-рак → та-рак
ка-да → ка-та
а-дам → а-там

дал — тал
дан — тан
доо — тоо
дат — тат
дарт — тарт

Бат айтма

Ак кеп-тер,
Көк деп-тер.
Тол-ту-ра,
Көп деп-тер,
Топ деп-тер.

Бир түп тыт,
Бир түп турп,
Турп тытты түртөт,
Тыт турпту түртөт.

да-ры → да-ры-ка-на → да-ры-ка-на-лар
тар → та-рак → та-рак-тар

ТЕР

	а	э(е)	о	ы
р	ра			
н		не		
д			до	
т				ты

И и

И и

и ?

и ?

и ?

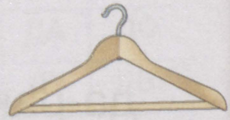

и – и

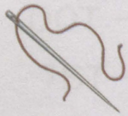

ли	ми	ки	ти
ри	би	ди	пи

и – – – и

и – и

ит	тил	кир-пи	тик-ти	Да-мир
ил	пил	кир-пик	теп-ти	Те-мир
кит	тик	ки-теп	ти-ке-нек	Па-мир

Ит

Да-мир-дин и-ти ___ . А-нын а-ты ___ . Ал ко-роо ___ .

Кир-пи, кир-пи ти-ке-нек
Се-ни бал-дар би-ле э-лек.
Бил-ген ме-нен кээ бал-дар.
Пай-даң ба-рын се-зе э-лек.

Т. Байгабылов

А-тыр

Урмат → тикти.

Ийин →

Й й

Й й

| й | | ?
| | й | ?
| | | й ?

| й | | |

| | | - | | | - | | | й | | | |

йод	ой-мок	ий-не-лик
тай	куй-мак	тай-лак

?

Ай-дай ку-ту-дан йод ал-ды.
Ал Ай-бек-тин ко-лун йод ме-нен ___ .
Ай-бек «ы-рак-мат» айт-ты.

?

кай → нат, мак, рак

ай → нек, ран, ры

А	й
О	
У	

— А-па май, кай-мак, ай-ран кай-дан а-лы-нат?

— Кай-мак, май, ай-ран уй-дун ___ -нөн а-лы-нат.

___ -төн кай-мак, кай-мак-тан май ___ .

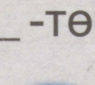

___ ___ .

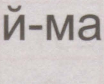

___ ___ .

Б б

Б б

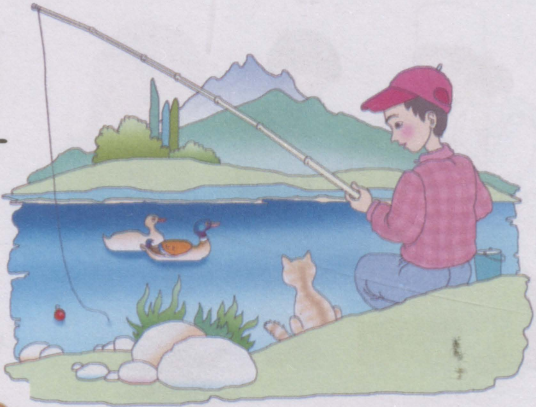

б		?
	б	?

БА	БО
БУ	БЫ
БОО	

б ■ ■ – б ■ ■

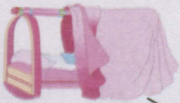

б □ – □ □ к

б □ – □ □ – □ □ □

бал	бор	бу-лут
бол	бут	ба-ла-ты
бөл	бу-та	бал-бан

т к

б а л □ а

Ба-кыт

Ай-ла-на ___ . Көл-дө өр-дөк-төр ___ ___. Бак-та бул-бул ___ ___. Көл-дө ба-лык көп. Ба-кыт ка-йыр-мак ме-нен ба-лык кар-мап о-ту-рат.

БА	ла
	та
	ка

БА	к
	л
	р
	т

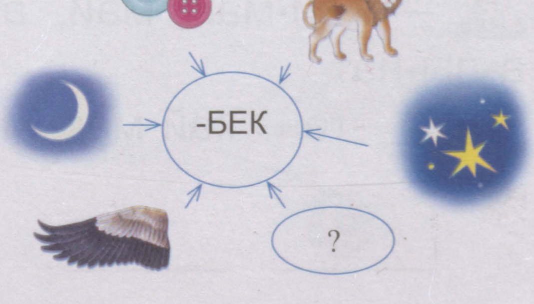

Б - П

б - п

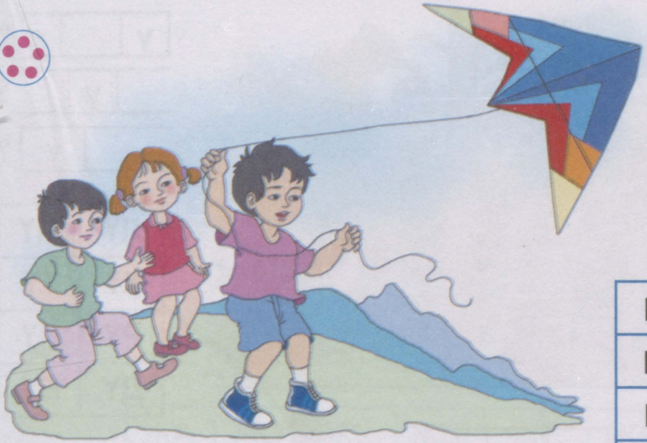

БА	БО	БУ	БЫ
ПА	ПО	ПУ	ПЫ
БЕ	БӨӨ	БИ	БОО
ПЕ	ПӨӨ	ПИ	ПОО

аба — апа   ка-ра-па → ка-ра-ба   бил — пил

Бат-пи-рек

Бо-лот, Пе-ри, Ка-пар бат-пи-рек ___ .
Ка-пар бат-пи-рек-ти ___ .

— У-раа! У-раа! Бат-пи-рек-ти ка-ра! — деп Бо-лот ку-бан-ды.

Бат-пи-рек би-йик-теп ___ ба-рат-ты.

бил → би-лек → би-ле-рик → би-ле-рик-тер
кап → кап-та → кап-та-ды → кап-тайт

	а	о	ү	ө	и	ы
т	та					
н		но				
д			дү			
б				бө		
р					ри	
к						кы

Бул пил.
Му-ну бил.

бал   пар   бак   мык   кан
ка   та   ма   ты

Ү ү

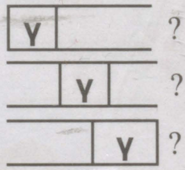

ЛҮ	МҮ
КҮ	ТҮ
РҮ	НҮ
ДҮ	БҮ

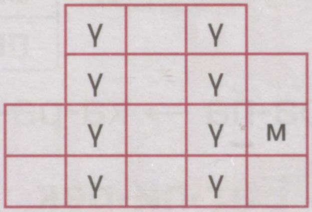

үн	күл	ү-түк	кү-лүк
үр	күт	күл-кү	үл-пүл-дөк

Ү-кү

— Ү-мөт кай-дан кел-ди?
— Ал то-кой-дон кел-ди.
— То-кой-дон эм-не көрүп-түр?
— Ү-мөт то-кой-дон ү-кү-нү кө-рүп-түр.

Ү-кү-нүн ка-на-ты үл-пүл-дөк. А-нын ка-на-ты-нан үкү то-пу жа-са-лат. Ү-кү түн-кү-сүн ___ ___ .

?

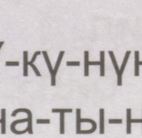

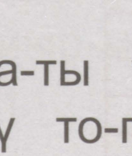

Басылыптыр өткүн,
Суудан эми өткүн.

└__ ___ ___ ___. └__ ___.

к3үк, 6н, т10 ?

ж ?

ж ?

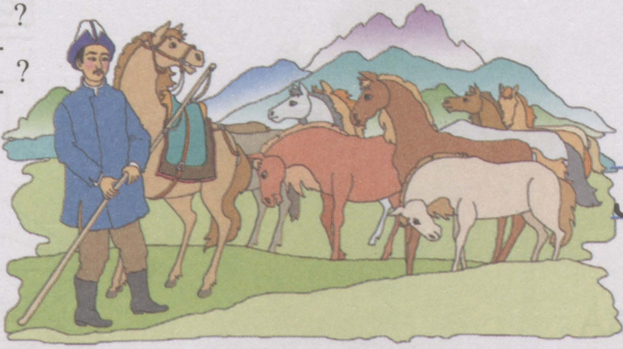

Жж

Жж

ЖА	ЖО	ЖУ	ЖЫ	ЖЕ	ЖӨ	ЖОО

ж а – а – а

ж – а

ж – р – к а

жүн	жө-жө	жо-мок	жа-рык
жай	жө-лө	жал-ты-рак	жоо-лук

Жыл-кы-лар

Жа-пар-дын жыл-кы-ла-ры бир ү-йүр. Кө-бү кү-лүк. Ал кү-лүк-тө-рүн тап-тайт. Жа-пар-дын кү-лүк-тө-рү-нүн мык-ты э-ке-нин эл би-лет. А-нын кү-лүк-тө-рү той-лор-до ал-ды-да ке-лет.

1	2	3	4	5	6	7	8
ж	а	л	б	ы	р	а	к

8 5 6 — 7 6 5 8 ?

?

ж	а	л
	о	
	у	
	ы	

АТ — АДАМДЫН КАНАТЫ.

С с

С с

с	?

	с		?

АС → КА ← СА

са → п, к, л, т, н

СА	СО	СУ	СЫ	СҮ	СОО	АС	ОС	УС	ЫС	ҮС

с □ – □ □ – □ а н

с □ – л □ □ – с □ н

с □ □ – □ а □

са-ры	са-моор	сай-ма	ку-мурс-ка
са-мын	су-роо	сан-дык	са-ра-тан

Сал-та-нат

Сал-та-нат жо-мок о-ку-ду. Жо-мок жол-борс, арс-тан жа-на түл-күү жө-нүн-дө э-ле. Сал-та-нат-ка жо-мок аб-дан жак-ты. Сай-кал ме-нен Са-дыр Сал-та-нат-тын дос-то-ру. Сал-та-нат дос-то-ру-на жо-мок-ту ай-тып бер-ди.

Биздин досторубуз

Сүйлөбөйт, бирок акыл үйрөтөт. *(к . . . п)*

уу		?

	уу		?

		уу	?

Уу

уу

	у	у		–		а	

куу	нуу	руу	дуу

	у	у	

уук	та-руу	жы-луу	ка-туу
суук	туу-ра	су-луу	ка-нат-туу

Ый-ман-дуу уул-дар

Ур-мат ме-нен Дуу-лат Ку-бан-дын уул-да-ры. Ур-мат Дуу-лат-тан у-луу. Ал Дуу-лат-ка да-йы-ма ки-теп о-куп бе-рет, ой-но-тот. А-лар а-кыл-дуу, ын-ты-мак-туу, ый-ман-дуу бал-дар.

Ку-бан уул-да-ры-на: — У-луу-ну ур-мат-тап, да-йы-ма са-лам айт-кы-ла, — де-ди.

буу

	уу	оо
б		
с		
ж		
т		

бат та ма ку бак

Ку как жа кул са туу

З з

З з

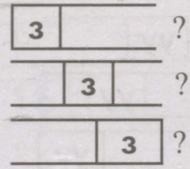

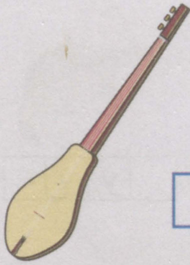

ЗА	ЗО	ЗУ	ЗЫ	ЗИ	ЗҮ	ЗӨ	ЗОО	ЗУУ

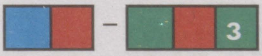

зоо	ка-зан	а-зык
кооз	кы-мыз	ка-зык

Ноо-руз

Жаз ке-лип, күн жы-лыйт. Жа-зын-да май-рам-дар көп бо-лот. А-лар-дын би-ри — Ноо-руз. Бул кү-нү сү-мө-лөк, кө-жө жа-са-лат. А-па-лар ар-ча ме-нен үй-лөр-дү а-лас-та-шат.

А-лас! А-лас!
Эс-ки жыл кет-ти.
А-лас! А-лас!
Жа-ңы жыл кел-ди.
Жа-ңыр-тып, жер-ди.
А-лас! А-лас!

КАЗ

?

аз	?	семиз	?	жапыз
көп	узун	?	таттуу	?

Гг

Гг

[г][ ][ ][ ] ?

[ ][г][ ][ ] ?

[ ][ ][г] ?

ГА	ГО	ГУ	ГЫ	ГЕ	ГОО

[ ][а] – [ ][ ][з] – [ ][а][н]

[ ][ ][р] – [г][ ][ ][л]

гүл	бе-те-ге	и-тел-ги	гүл-дес-те
гимн	ка-ра-гат	ке-ре-ге	кыз-гал-дак

Ге-о-лог

Ме-нин а-гам ге-о-лог. Ал акыл-дуу, кай-рат-туу. Би-йик тоо-лор-дон ал-тын, те-мир, жез, көмүр из-дейт. Мен да а-гам-дай ге-о-лог бол-гум ке-лет.

Пай-да-луу кен-дер

Ала-Тоо-нун а-ра-сын,
Ка-ра-саң таң ка-ла-сың!
Ал-тын, кө-мүр, у-ран-ды
Из-де-сең э-ле та-ба-сың.

Ч. Иманалиев

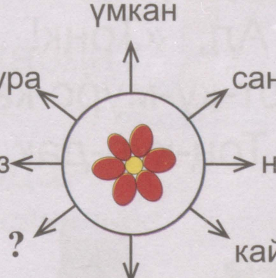

Гүл-дөр-гө бай бул жаз-ды,
Гүл-нар мак-тап ыр жаз-ды.

?

[ ][о][о] – [г][ ] – [ ][ ][н] – ?

Ң

Ңң

ң ?

ң ?

АҢ	ОҢ
ӨҢ	ҮҢ
ЭҢ	ЫҢ

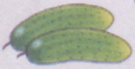

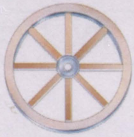

– – ң

ң – – ң –

аң	жа-ңы	бул-чуң	ка-раң-гы
таң	жаң-гак	мөң-гү	тоң-кул-дак
аң-тар	кү-рөң	коң-гу-роо	дөң-гө-лөк

Тоң-кул-дак

Тоң-кул-дак-тын ү-йү ка-ра-гай-дын ко-ңу-лун-да.

Ал, «Тоңк! Тоңк!» — деп ка-ра-гай-ды курт-ку-мурс-ка-дан та-за-лайт.

Тоң-кул-дак то-кой-дун да-ры-ге-ри.

МАҢ → ДАЙ

ТАҢ → ДАЙ

Д → ӨҢ

К → ӨҢ

ң ?

ЧОҢ → ЭНЕ

ЧОҢ → АТА

ң	оң	өң	?	таң	тоң
н	он	?	мен	?	?

КА	КО	КЫ	КИ	КУ	КЕ	КӨ	КҮ
ГА	ГО	ГЫ	ГИ	ГУ	ГЕ	ГӨ	ГҮ

К - Г

К – г

гүл → күл　　каз → газ
сага → сака　　үлгү → күлкү

Капар менен карга

Капар: — Карга, карга!
Бутуң үшүбөйбү карда?
Карга: — Кар-р, кар-р,
Капкара өтүгүм бар.
Капар: — Карга, карга!
Дагы кандай таптың арга?
Карга: — Тынымсыз басам, чокуйм,
Тынч турган абалым чанда.
Капар: — Карга, карга!
Балдарың үшүбөйбү карда?
Карга: — Кар-р, кар-р!
Жылуу уясы бар жарда.

Б. Асаналиев

кар → ка-ра → кар-га → кар-га-лар

КЫШТЫН КАМЫН ЖАЙДА КӨР.

З - С

з – с

ы ү
ө е

с	?	з

о а и

аз — ас зоо — соо
каз — кас эз — эс

Ме-ке-ним Кыр-гыз-стан

Биз-дин Ме-ке-ни-биз — Кыр-гыз-стан. Ал кооз, тоо-луу өл-кө. Кыр-гыз-стан ө-зөн суу-лар-га, ту-нук бу-лак-тар-га жа-на көл-дөр-гө бай.

Ме-ке-ни-биз-дин ас-ман ти-ре-ген ас-ка-зоо-ло-рун-да кен бай-лык-тар жа-тат.

Ме-ке-ни-биз — Кыр-гыз-стан ме-нен сый-мык-та-на-быз!

?

г м

с	е	?	и	з

сүз

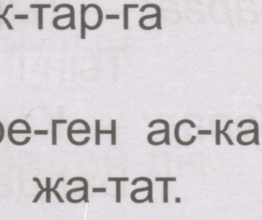

СЕН ДЕГЕН — СЕНЕК СӨЗ,
СИЗ ДЕГЕН — СЫЛЫК СӨЗ.

Ш ш

Ш ш

ш			?
	ш		?
		ш	?

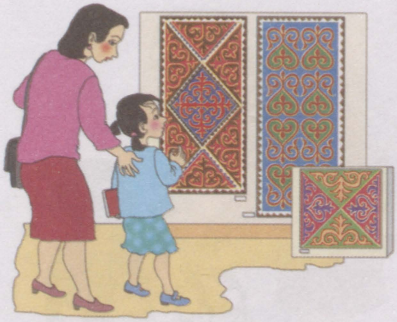

ш – е

ША	ШО	ШЫ	ШУ
ШӨ	ШОО	ШУУ	

ш –

шар	ша-ты	ка-мыш
Ош	ша-мал	аш-ка-бак

КА, МЫ → ШЫК → ТУУ

Көр-гөз-мө

Ша-йыр көр-гөз-мө-дөн боз үй-дү, сөй-кө, ша-кек-тер-ди, шыр-дак-тар-ды көр-дү. Ал апа-сы-на:

— Бу-лар сиз жа-са-ган тө-шөк-төр-дөй, туш ки-йиз-дер-дей кооз э-кен.

— Кы-зым бай-ка-саң, а-лар-дын эм-не-ле-ри ок-шош?

— А-па, а-лар-дын ок-шош.

→ зер-гер-лер → жа-са-шат.

→ уз-дар → жа-са-шат.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		5	6		7	8		2	1	5	4
ш	а	р	к	ы	р	а	т	м	а											

Ч ч

Ч ч

ЧА	ЧО
ЧУ	ЧЫ
ЧИ	ЧӨ

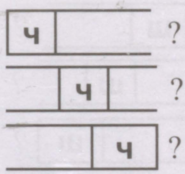

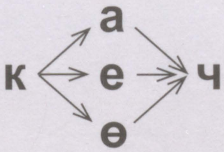

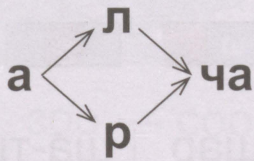

чөл	чы-ны	ча-ка	чир-кей
чеч	чү-кө	чай-нек	чы-мын

Чал-кан

Чу-бак чөп а-ра-лап кө-пө-лөк кууп ой-ноп жүр-дү. Бир у-бак-та:

— Ой-ой, бу-тум, — деп ча-ңы-рып ый-лап кал-ды.

А-па-сы а-нын ый-ла-га-нын у-гуп:

— Эм-не бол-ду? — деп чур-кап бар-ды.

— Бу-тум-ду бир нер-се ча-гып ал-ды! — деп чы-рыл-дап ый-ла-ды Чу-бак.

— Ка-на, көр-сөт-чү, бу-туң-ду чал-кан чак-кан тур-бай-бы. Эч корк-по. Чы-да, ки-чи-не ты-зыл-дап ба-сы-лат — де-ди а-па-сы.

ДАРЫ — ЧӨПТӨН, АКЫЛ — КӨПТӨН.

ЧА	й
	л
	ч
	ң

Кар ал-дын-да-гы чым-чык-тар

Күчүк се-ки-рип ой-ноп жүр-гөн. Бир маал-да тай-га-ла-ныңп, ба-шы кар-га са-йы-лып кал-ды.

Ал бу-ту-нун ал-дын-да бир нер-се кый-мыл-дап жат-ка-нын се-зет. Аң-гы-ча күчүк-түн ай-ла-на-сы-нан чым-чык-тар у-чуп чы-гы-шат. Ал чым-чык-тар чил-дер э-ле. Күчүк кор-куп ке-тет.

к н м р

ч а ? а

Бир ак чымчык,
Эки ак чымчык,
Үч ак чымчык,
Төрт ак чымчык.

ЧАЧ → өрүлгөн чач
ЧАЧ → ?

ЧАЛ → ?
ЧАЛ → ?
ЧАЛ → ?

Ж - Ш

Ж - Ш

ЖА	ЖО	ЖУ	ЖЫ	ЖЕ	ЖҮ	ЖӨ
ША	ШО	ШУ	ШЫ	ШЕ	ШҮ	ШӨ

жар — шар	жат — шат	жым — шым
жаш — шаш	жаш — шам	жок — шок

А-быш-ка-нын кө-чө-тү

А-быш-ка кө-чө-түн о-тур-гуз-ду.

— «Бул ал-ма-нын са-га эм-не ке-ре-ги бар? Бул мө-мө бер-ген-че ө-зүң жа-ша-бай-сың го» — деш-ти.

А-быш-ка а-лар-га:

— «Мен же-бе-сем баш-ка-лар жейт. Ма-га ы-рак-мат ай-ты-шат», — деп жооп бер-ди.

Л. Толстой

же	л
	р
	м
	з
	т

Ша-рак шу-рак,
Ша-тым у-рап.
Шаш-ма у-лак,
Ка-рап ту-рат.

т	аш
к	
б	
ш	
ж	

ЖАКШЫ — ЭЛ КАМЫН ОЙЛОЙТ,
ЖАМАН — ӨЗ КАМЫН ОЙЛОЙТ.

аа ?

аа ?

аа ?

?

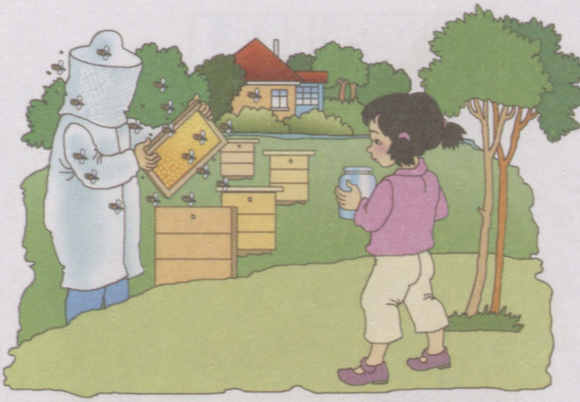

аа

аа

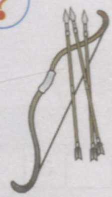

а а

а а –

а а → а

а а → а

а-раа | аа-ры | та-лаа | ка-лаа

Аарылар

— Чоң ата, аарыларды эмнеге багып жатасыз?

— Аарылар бизге бал берет. Бал ден соолукка абдан пайдалуу. Алар гүлдөрдүн ширесинен бал чогултушат.

— Чоң ата, аарылар эмнеге тегеренип учуп жүрүшөт?

— Кызым, аарылар гүлдөрү көп жерди табышса керек. Ошондуктан, алар башка аарыларга белги берип, чакырып жатышат.

а	тар	шар	жак
аа	таар	?	?

КАРЫСЫ БАРДЫН — ЫРЫСЫ БАР.

Х х

Х х

х ▢ ▢ ?

▢ х ▢ ?

▢ ▢ х ?

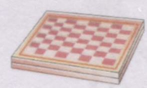

х ▢ – ▢ ▢ т

▢ ▢ х – ▢ а ▢

ах | хан | сах-на
ох | хор | хок-кей

шах, пах, ях → та

А-кыл-дуу кыз

Ил-ге-ри бир хан бол-гон э-кен. Хан э-ли-не эки су-роо бе-рет. Тат-туу-нун тат-туу-су эм-не? А-чуу-нун а-чуу-су эм-не? Бул су-роо-лор-ду та-буу-га кырк күн у-ба-кыт бе-рет. Че-че ал-ба-са-ңар кыр-гын са-лам дейт.

А-быш-ка-нын кы-зы а-та-сын хан-га жи-бе-рет. Тат-туу-нун тат-туу-су ба-ла. А-чуу-нун а-чуу-су а-жал бо-лот — деп ай-ты-ңыз. О-шен-тип а-кыл-дуу кыз эл-ди кыр-гын-дан сак-тап ка-лып-тыр.

тон	күн	түр	тор	так	кат	тун
он	?	?	?	?	?	?

АКЫЛ — ЖАШТАН, АСЫЛ — ТАШТАН.

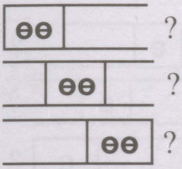

Өө

Өө

өө – р

өө – ж

төө	мөөр	э-көө	сөө-мөй
көө	мөө-рө	же-төө	ө-рөөн

т	өө
	оо
	уу

Төө ме-нен бу-гу

Мур-да төө-нүн куй-ру-гу, мү-йү-зү бар э-кен. Бир кү-нү бу-гу төө-гө ке-лип:

— Мен ко-нок-ко ба-рам. Бир күн-гө мү-йү-зүң-дү бе-ре тур, — дейт. Төө мү-йү-зүн бе-рет. Ки-йин-ки кү-нү жыл-кы ке-лип:

— Мен ко-нок-ко ба-рам. Бир күн-гө куй-ру-гуң-ду бе-ре тур, — дейт. Төө куй-ру-гун да бе-рет.

Көп у-ба-кыт ө-төт. Бу-гу ме-нен жыл-кы төө-нүн куй-ру-гун да, мү-йү-зүн да кай-та-рып бер-бейт.

Беш каш-ка кой,
Бе-шөө беш баш-ка кой.

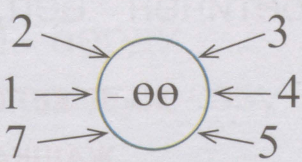

Е е

е ?
е ?
е ?

е
й э

ч — е

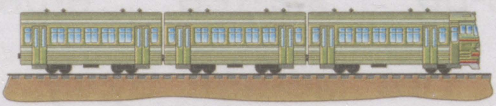

— е

е — т

чие	кыр-гы-ек
чи-ет	по-езд
ки-ет	Ча-ек
е-нот	ма-ек

бай, лө, ата, ке, эне, бө, чоң

Таенем

Менин таенем Чаекте жашайт.

Мен таенемди жакшы көрөм. Ал мага кызыктуу жомокторду айтып берет. Бүгүн таенемдин туулган күнү. Мен таенемдин бетинен өөп, гүлүмдү сундум.

ЖАШ КЕЛСЕ — ИШКЕ, КАРЫ КЕЛСЕ — АШКА.

ЖАШКА — КЫЗМАТ, КАРЫГА — УРМАТ.

Ё ё

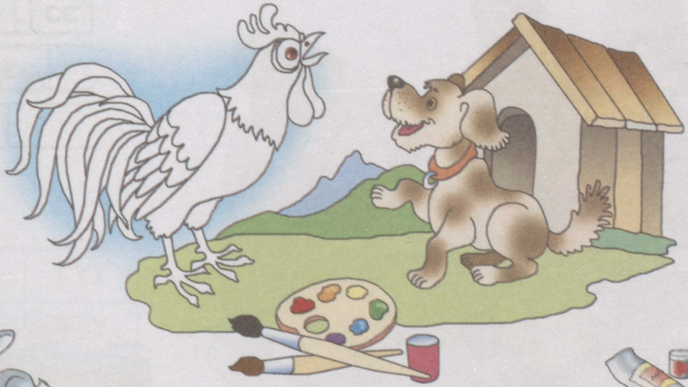

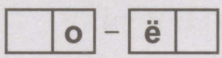

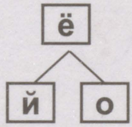

Короз жана бо-ёк

Каныбек короздун сүрөтүн тартып, бо-ё-гон-ду унутуп калды. Короз сейилдеп короого чыкты.

— Сен эмне бо-ёл-бой жүрөсүң? — деп ит абдан таң калды. Короз суудан өзүн караса, ит туура айтыптыр.

— Ага капа болбой, азыр бо-ёк-тор-го бар. Алар сени бат эле бо-ёп берет — деди ит. Короз бо-ёк-тор-го келип, мага жардам бергилечи — деп суранды.

Бир бо-ёк анын таажысы менен сакалын кызылга бо-ё-ду. Көк бо-ёк куйругун жана канаттарын бо-ё-ду. Ал эми сары бо-ёк төшүн бо-ёп берди.

— Мына эми, сен анык короздун өзү болупсуң — деп мактады ит.

ЭЭ

Ээ

ээ ?

ээ ?

ээ ?

		к
	ээ	
		й

тээк	мээ-лей
жээн	Мээ-рим
бээ	Жээн-бай

Мээрим

Балдар: Эжеке, эжеке айтыңызчы?
Мээрим, мээрим, мээрим
Мээрим деген эмне?
Эжеке: Мээрим — эркелетип,
Сени өстүргөн ата-эне.
Балдар: Жакшы көрөм күндө эртеден,
Энем жайнап күлгөнүн.
«Тура гой» — деп эркелетип,
Көздөрүмдөн өпкөнүн.

Г. Эсенгулова

эр — ээр
эк — ээк
эн — ээн

эле — ээле
тек — тээк

ҮҮ	?
ҮҮ	?

Үү

КҮҮ	ГҮҮ
ДҮҮ	ТҮҮ
ЛҮҮ	РҮҮ

э-лүү	гүл-дүү	үл-гү-лүү
иш-түү	бел-ги-лүү	кө-ңүл-дүү

Күүнүн башы Камбаркан

Комуз ийримин Үсөн агай жетектейт.

— Агай, эң биринчи күүнү ким ойлоп тапкан? — деп балдар сурап калышты.

— Өткөн заманда Камбаркан аттуу мергенчи жашаптыр. Ал бир күнү аң уулап жүрүп, жагымдуу үн угат. Жакындап келип карайт. Бутакта илинген ичегиден үн чыгып жатканын көрөт.

Камбаркан ичегини үйүнө алып барып тазалайт. Аны жыгачка байлап чертет. Андан сонун үн чыгат. Ошентип, биринчи күүнү Камбаркан ойлоп тапкан, — деп жооп берди Үсөн агай.

?

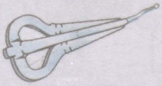

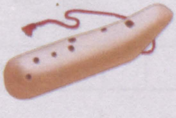

В в

В в

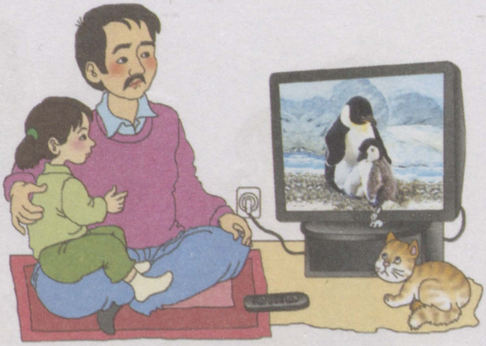

в	?
в	?

▬▬ – в ▬ – ▬▬ – у м

ва-гон	кон-верт	ви-та-мин	ав-то-бус
ва-за	вок-зал	во-лей-бол	ак-ва-ри-ум

Пин-гвин

Венера атасы менен телевизор көрүп отуруп:

— Ата, булар эмнелер? — деп сурады.

— Алар пингвиндер. Пингвиндер учпоочу куштар. Энеси жумуртканы чыгарып, атасына калтырат. Ал жемсөөсүнө балык чогултканы деңизге кетет. Атасы жумуртканы бутунун үстүнө алат. Ал эки ай тамак жебей, балапан чыгарат. Балапан чыкканда, энеси деңизден келет. Атасы тамактанууга кетет. Алар балапанын ынтымактуу багышат — деди атасы.

?

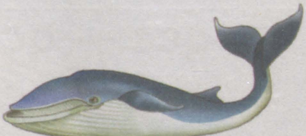

				в		

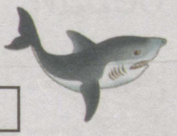

Я я

Я я

я ?

я ?

я ?

я

й а

– я

– я

кы-ян	са-яп-кер	гим-на-зия
тар-бия	ка-ры-я	Кы-ял

Күкүк менен Зейнеп

Илгери-илгери бир куш уя салат. Ал эки балапан басып чыгарат. Балапандардын биринин аты Зейнеп, экинчиси Күкүк экен. Балапандар учууга жакындап калат.

Уянын кырына чыгып талпынышат. Талпынып жатып Күкүк жердин жаракасына кирип кетет.

Уяда жалгыз Зейнеп калат. Ошол күндөн бери Зейнеп «Күкүк», «Күкүк» — деп чакырат. Жер астында Күкүк Зейнепти чакырып, жер үстүнө чыгалбай жүрөт дешет.

са	як
та	
а	
кы	

ча → ян
та → ян
кы → ян

сы → я
кы → я

у ↓ ят
ку → ят
ту ↑ ят

у ↓ ял
кы → ял
а ↑ ял

Нияз менен пияз

Карасаңар Ниязды,
Аарчып жатып пиязды.
Көзүнөн жаш агыптыр,
Аны көрүп Турдубек,
Оозун ачып калыптыр.
— Ниязды урду пияз, — деп
Телефонду чалыптыр.

Н. Миңкара

а ↓ як
та → як ← ка
кы ↑ як

?

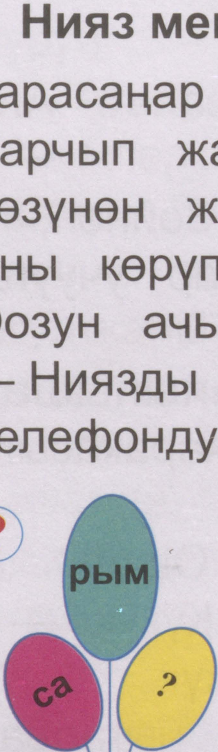

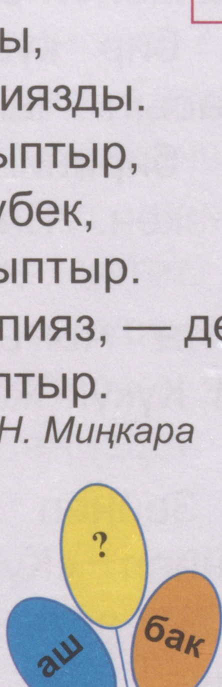

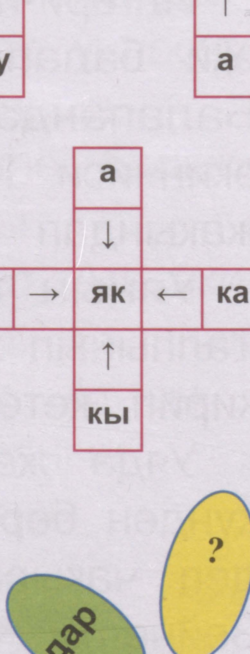

ю		?
	ю	?

Ю ю

Ю ю

ю — й у

то-ют | са-лют | бу-юм | ку-юш-кан

Па-ра-шют

Шуул-дап тү-шүп ке-лат-ты,
Тө-бө-дөн тик бир а-дам.
Чы-да-бас эле бул у-чур,
Дит ба-гып а-ны ка-ра-ган.

Ту-ру-шат ды-мып баа-ры-сы,
Не бо-лот деп ка-ра-шып.
Аң-гы-ча жа-йы-лып,
А-чы-лып кет-ти па-ра-шют!

К. Жунушев

Макалды тап!

КӨРКҮ АДАМ АДЕП

п м л к

у ю ?

о	юн
ку	
чо	
мо	

Жеп койду

Бекмырза, Бегимай менен суу жээктеп ойноп жүрүштү. Бегимай ко-юу өскөн бүлдүркөндү көрө коюп, сүйүнүп кетти.

— Бекмырза, тигил кызарган бүлдүркөнбү?

— Аий, ооба бүлдүркөн турбайбы.

— Эми суудан кантип өтөбүз?

— Ой, киши бар го, бирөө жүргөнсүйт.

— Кана?.. Тш-ш! Акырын, жашыналы.

— Ал а-юу-нун мамалагы турбайбы.

— А-юу да бүлдүркөн термек беле.

— Тигине бүлдүркөн терип жеп жатпайбы.

— Каап, баарын жеп салмай болду ээ, — деп кейиди Бегимай.

а	юу
о	

са	юу
то	
чо	
ба	
ко	
у	
ку	

Ф ф

ф		?
	ф	?

ФА	ФЕ
ФО	ФУ

фер-ма | фа-ра | фир-ма

?

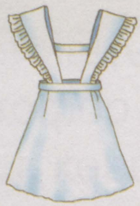

ф			–			к

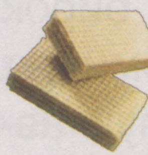

в		ф	–		

		–	ф	

Фут-бол

Та-лаа-га чык бол,
Ой-ной-буз фут-бол.
Бул-чуң-дар чы-ңал-сын,
Ма-шык-сын бут, кол.
Жак-шы бул фут-бол,
У-па-йын ут бол.
Дар-ба-за оо-зун-да,
Эң ил-гир куш бол.

«Мөл булак»
китебинен алынды.

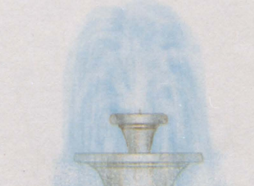

ф			–			н

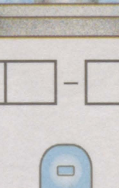

		–	л		–	ф		

Фермадагы машина

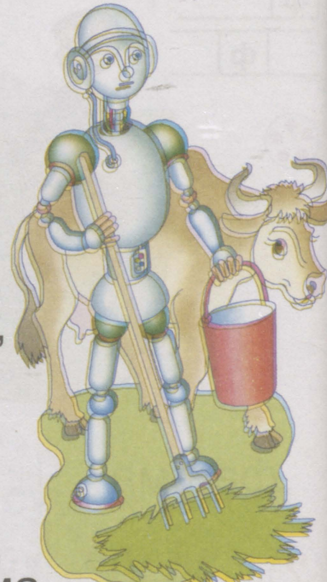

Бир машина бизде макталат,
Бир топ ишти дурус аткарат.
Уй фер-ма-га жаңы орногон,
Анын аты — жарым ав-то-мат.

Акырларына силос, чөп салат,
Тазалыкты сактап көз салат.
Суугa толуп турат ар качан,
Аштоодогу чуңкур жез табак.

Жаңы ой келди, бирок башыма
Жасасам дейм эми ашыга:
Жарым эмес толук ав-то-мат,
Ав-то-мат-тык Робот-машина!

А. Рыскулов

Пил

Пилге туфли беришти,
Ал туфлини сермеди.
— Эки туфли жетишпейт,
Кененинен бер — деди.

С. Маршак

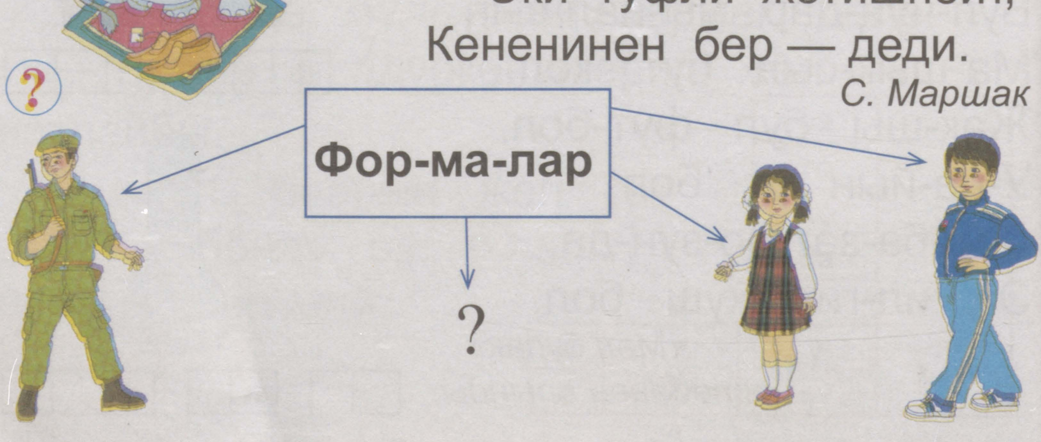

ВА	ВО	ВЫ	ВИ	ВЕ	ВУ
ФА	ФО	ФЫ	ФИ	ФЕ	ФУ

В - Ф

в – ф

Өтө баалуу бир зат бар,
Сүйлөгөндү билбеген.
Кызыл-тазыл көздөрүн,
Ирети менен ирмеген.

(. . . . . ф . .)

Све-то-фор

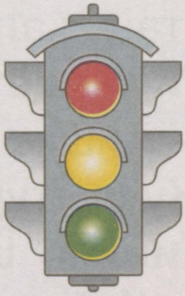

Кесилиште өчүп күйөт,
Светофор шам чырак.
Өтүш керек жашыл жарык,
Күйгөн кезде жаркырап.

А. Маделиев

Жол

Шоссе жолду коштоп, бойлоп,
Көчө менен бараткат.
Жөө кишилер баскан ал жол,
«Тротуар» — деп аталат.
Тротуар чекесине,
Өстүрүлсө бак-дарак.
Анда ал жол саябан бак,
«Аллея» — деп аталат.

К. Жунушев

Щ щ

Щ щ

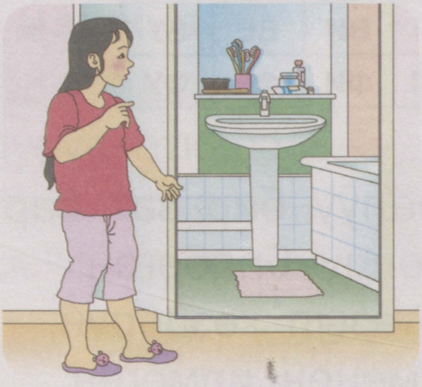

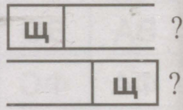

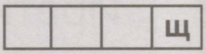

Щёткалардын талашы

Сезим ваннадан чоочун үндөрдү укту. Ал таң кала түштү.

Тиш щётка:

— Тишке оору жугузбай,
Жууп турам тазалап.

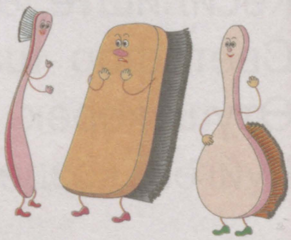

Кийим щётка:

— Кийимдерди тазалайм.
Чаң жугузбай кубалайм.

Бут щётка:

— Эшиктеги бүт чаңды,
Басып келет бут кийим.
Анын баарын тазалайм.

Сезим ваннага кирип келди. Щёткалар унчугушпайт. Баары өз-өз ордунда турушат. Сезим таң калып сырткa чыкты.

Түктүү тили бар,
Тазалыкты сүйөт ал.
(щ . . . а)

ТАЗАЛЫК — ДЕН СООЛУКТУН БУЛАГЫ.

Ц ц

Ц ц

ц ?

ц ?

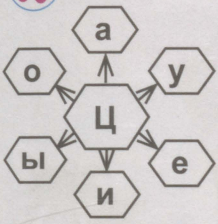

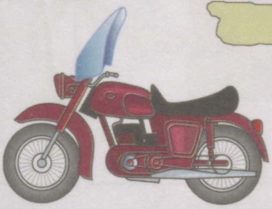

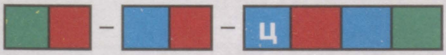

цех | кон-церт

цирк | це-мент

Күчүгүм

— Ой бала, сен эмне ыйлап жатасың? — деди милиционер.

— Күчүгүм жоголуп кетти.

— Издейли анда. Анын кандай белгилери бар?

— Ал циркте ойнойт.

— Аны кантип билебиз?

— Мени көргөндө куйругун кыймылдата берет.

«Мөл булак» китебинен алынды.

? ***Табышмак***

Балдар барганын койбойт,
Ал жерде түрдүү айбанаттар ойнойт. *(ц . . .)*

Ь

ь

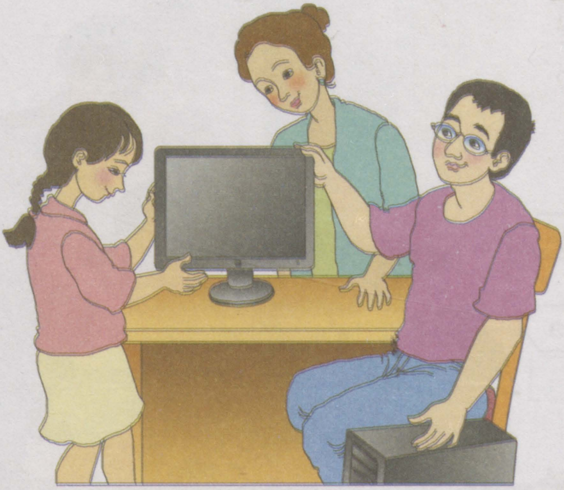

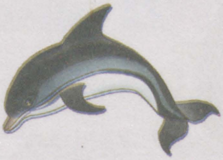

ь – ь –

– ь

– ь

конь-ки	ла-герь	буль-до-зер
аль-бом	фо-нарь	а-пель-син

Ком-пью-тер

Бүгүн эжемдин туулган күнү. Атам эжеме ком-пью-тер-ди белекке берди.

— Кызым, туул-ган күнүң менен! Бул сага. Эртең ин-тер-нет-ке коштуруп берем.

— Ырахмат, ата — деп, эжем бетинен өптү.

Мен абдан кубандым. Эми, эжем менен ком-пью-тер-де иштөөнү үйрөнөм.

КҮЧ КЕТЕТ, БИЛИМ КЕТПЕЙТ.

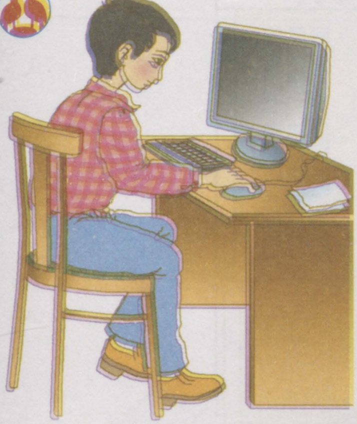

Алгач кадам шилтеген,
Билимге дилгир баламын.
Ком-пью-тер-ди жаңыдан,
Үйрөнгөнү жатамын.

Ырды жаттап ал.

Үйрөнөм

Кыргыз тили — эне тилим,
Орус тилин билемин.
Эми болсо англисче,
Билсем деген тилегим.

А. Рыскулов

Табышмак

Тиши болот темирден,
Тийген жерин кемирген.
Түзөп аңын-дөңүн,
Түйшүктүн баарын бүтүргөн.

(Б . . ь . . . . р)

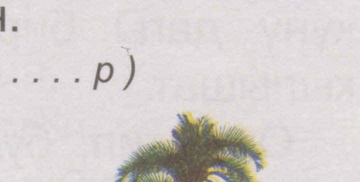

?

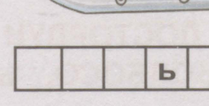

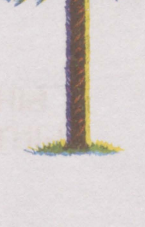

			ь		

?

Ъ

ъ

Под-ъезд-де

Бул үй — төрт под-ъезд-ден турат.

Биринчи под-ъезд-де бардыгы он эки үй-бүлө жашайт. Алар ынтымактуу кошуналар. Балдары да ынтымактуу.

Дайыма чогуу ойношот. Алар ойноп жатканда өз тилдерин бири-бирине үйрөтүшөт.

Ошондуктан бир күнү кыргызча, экинчи күнү орус тилинде сүйлөшөт. Үчүнчү күнү дагы бир тилде сүйлөшүүгө аракет кылышат.

Ошентип, бул под-ъезд-дин балдарынын ар бир күнү кызыктуу да, пайдалуу да өтөт.

ЫНТЫМАК ДОСТОРДУН ЖОЛУН АЧАТ,
ЫНТЫМАК БОЛБОСО, ЫРЫСКЫ КАЧАТ.

Кыргыздын Ала-Тоосу

Жайы-кышы кетпеген,
Мөңгүсү бар Ала-Тоо.
Асман менен тирешкен,
Белгиси бар Ала-Тоо.

Балдан ширин туптунук,
Булагы бар Ала-Тоо.
Тукабадай кулпурган,
Тулаңы бар Ала-Тоо.

Ала-Тоонун арасын,
Айбандары жойлогон.
Аюу, жолборс, сүлөөсүн,
Аралашып ойногон.

Ж. Бөкөнбаев

Ырдын мазмунун түшүнүп оку. Жатта.

Манас

I

Манастын чоң атасы Каракан болгон. Ал дүйнөдөн өтүп, уулдары жаш калат. Кытайдын кандары Молто менен Алооке кыргыздарга зордук-зомбулук көрсөтүшөт. Кыргыздар өз жеринен айдалып, ар кимиси ар жакка тарайт.

Манастын атасы Жакып туугандары менен Алтай тоосуна качып барат. Жакып балалуу болбой жүрүп, көп жылдан кийин байбичеси Чыйырды уул төрөйт.

Уулу баладан башкача төрөлөт. Ага ылайык ат коюш үчүн аксакалдар чогулушат. Бирок, ага ылайык ат таппай кыйналышат. Ал аңгыча ак сакалчан думана пайда болот.

— Бул баланын аты «Манас» болсун! — деп көздөн кайым болот. Баланын атын Манас коюшат.

II

Манас он эки-он үч жашка чыгып, эс тарткандан баштап:

— Кыргыз элим, жерим үчүн жанымды аябайм! — деп тайманбай айтып, эл оозуна алынат.

Анын мындай тайманбастыгы кытай-калмактарга да угула баштайт.

Манас, Манас болуптур,
Манас атка конуптур,
Улук жашын сурасаң
Он экиге толуптур,
Торучаарды миниптир,
Ок өтпөстү кийиптир.

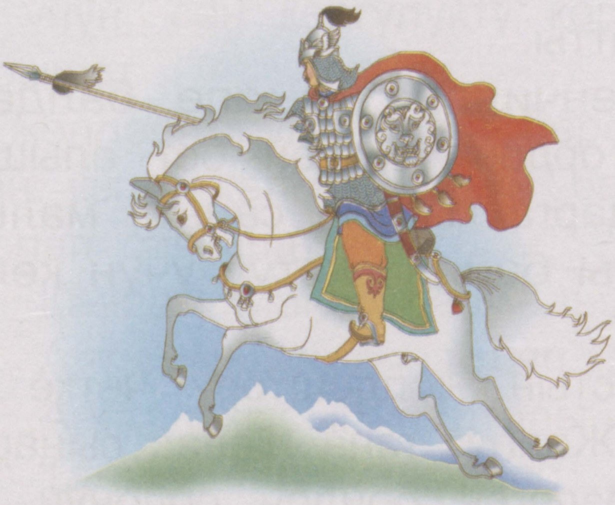

Ошол кезде Манасың,
Урунарга тоо таппай,
Урушарга жоо таппай,
Атышарга ок таппай,
Кечерине чок таппай,
Зың-зың этип кенебей,
Кара кытай, манжууну
Кагышарга ой кылып,

Калган экен кабылан
Бучкагына теңебей.
Кытай кордук кылганын,
Кыйла журтун кырганын
Эбак ойлоп билиптир.

III

Күндөрдүн биринде Манас кырк бала менен ордо оюнун ойноп жаткан. Ошол маалда ашуудан кытай-калмак кербендери келе жатты.

Кербенчилер түз эле балдар ойноп жаткан ордону көздөй бет алышты. Алар кыргыздарга кыргын салып, малын талап, Манасты байлап кетүү үчүн келе жатышкан.

Манастын жолдоштору четке чыга беришти. Жалгыз гана Манас сыңар тизелеп, чүкө мээлеген бойдон ордонун ортосунда калды.

Ал мээлеген чүкөнү ачуулана атты. Аткан чүкөсү алдыда келе жаткан төөнүн бутуна тийип, сындырып кетет. Төө тумшугу менен жер сайып жыгылат.

Ачууланып ал Манас
Бир чүкөнү черткени,
Чүкө ыргыды чыркырап,

Эсенкандын эки нары,
Чүкө тийген жилиги,
Талкан болду быркырап
Кызыл нар кыйрап жыгылды.

IV

Куралчандар он эки-он үч жашар балдарды курчап калышат да, Манаска:

— Эй! Мадыра баш! Бул эмне кылганың?! Эң мыкты төөбүздүн бутун сындырдың! Бул үчүн, сен көргүлүктү көрөсүң! — деп бакырышат.

Манас жолдошторуна белги берет. Алар кол салган кытай-калмактардын балбандарын талкалап салышат.

Каарды Манас баштады,
Алтымышын тырайтып,
Арстан кырып таштады.
Талкан чалган эмедей,
Кудай бетин салбай кал,
Калайманды баштады,
Эки жүз экен балбаны.
Эсил Манас кабылан,
Баарын жайлап таштады.

1. Текстти оку, түшүнгөнүңдү айтып бер.
2. Сага жаккан ыр саптарын жаттап ал.

ЭР ЖИГИТ ЭЛ ЧЕТИНДЕ, ЖОО БЕТИНДЕ.

Болуп калды жазгы убак

Кыш кеткенде жаз чыгат,
Жаз алдында ким турат?
Байчечекей биринчи,
Баш чыгарып кымпыят.

Кыш кеткенде жаз чыгат,
Жазды тосуп ким турат?
Калың кара чыйырчык,
Учуп келет чуркурап.

Б. Сарногоев

Ырда кайсы мезгил сүрөттөлгөн?

Байчечекей

Күн жылып, кар эрий баштады. Кардын эриген суусу, байчечекейдин тамырына жетти. Ал тамырдан чыккан байчечекейдин сабагы сыртка чыгууну эңседи.

Аңгыча чыйырчыктын үнү угулду.

— Ой, мен кечигип калганмын го! — деп мойнун созуп сыртка чыкты. Байчечекей сырттагы жазгы суукттан чыйрыгып кетти. Ошол маалда:

— Эй, сулуу саламатсыңбы? — дегенсип күн нурун чачты. Байчечекей бажырайып ачыла түштү.

Талда конуп отурган кара чыйырчык байчечекейди көрө коюп:

— Сүйүнчү, сүйүнчү, жергебизге жаз келди! Жаз келди! Чрр-к, чрр-к! — деп жар сала учуп жөнөдү.

А. Абыканова

Текстти оку, түшүнгөнүңдү айтып бер.

Чыйырчык дос

Түрүң баркыт өңүндөй,
Каралыгың көмүрдөй.
Кайда жүрдүң чыйырчык
Күздөн бери көрүнбөй.

Келсе экен деп айылга,
Сени күттүм айылда.
Ала шалбырт жаз менен,
Уя салдым бутакка.

Сен кичине баатырсың,
Ыйык жана асылсың.
Чегирткени терип чык,
Жердин көркү ачылсын.

А. Токтомушев

Чыйырчык жөнүндө эмне билдиң?

Байчечекей

Кар эриди, кар кетти,
Жердин бети көгөрдү.
Ким айдады, ким септи,
Байчечекей төрөлдү.

М. Жангазиев

Күн карама

Күн карама, күн карама,
Күлүп-жайнап өсүп турат.
Күндү карап талаада.
А күн ага нурун төгөт:
— Өсө кой деп, садага!

К. Жунушев

Бир жолу

Бир жолу дыйкандар чоң бычак таап алып, Апендиден «Бул эмне деп?» — сурашат.

— Бул тиши чыга элек араа, — деп жооп бериптир.

* * *

Бир жолу Апендини сөзгө жыгыш үчүн жолдошторунун бирөө минтти:

— Кокусунан мен чычкан жутуп жибердим, эмне кылышым керек?

— Оо, андай болсо артынан мышыкты жут, — дептир Апенди.

Окуп, түшүнгөнүңдү айт.

Гүлдөрдү ким жакшы көрөт?

— Мен жакшы көрөм гүлдөрдү, — деди Асык гүлдөрүнө суу жайып.

— Сенден мен жакшы көрөм! — деди Кастай мактанып, гүлдөрүн жыттагылады, өпкүлөдү. Ошентти да гүлдөрдү тарсылдатып үзө баштады:

— Мен катып коём.

Эртеси караса «катып койгон» гүлдөрүнүн өңү өчкөн, соолуган. Бул эмнеси? Асык гүлдөрүнө суу сээп жүрүптүр. Гүлдөрү кечээкиден да көп, кызыл-тазыл.

Гүлдөрү да күлөт, өзү да күлөт:

— Мен гүлдөрдү жакшы көрөм, үзбөйм, багам. Буга Кастайдын ичи күйдү, ыйлады. Гүлдөрү да шүмүрөйдү, соолуп жатты. Кимиси гүлдөрдү жакшы караган?

Ш. Садыбакасов

1. Балдардын кимиси гүлдөрдү жакшы көрөт?
2. Кастайдын эмнеге ичи күйүп, ыйлады?

Китепти сүй

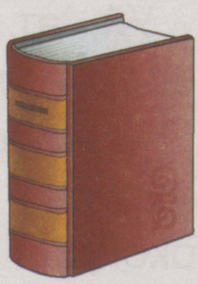

Китепти сүй, баркын бил,
Китептин көп акылы.
Ким китепке дос болсо,
Ал ошонун жакыны.

Сүттөй таза тилеги,
Деңиздей кең талабы.
Көктөй тунук акыйкат,
Анын ар бир барагы.

А. Осмонов

Ырды жаттап ал.

Алдар Көсө

Бир тыңсынган киши Алдар Көсөгө жолугуп:

— Эй, Алдар Көсө, кана кыйын болсоң, мени алдачы — дептир.

Алдар Көсө көп ойлонуп турбастан:

— Атаң көрү, алдай турган баштыгым үйдө калыптыр. Келе атыңды, алып келе коёюн — деп шаштырганда, ал макул болуп атынан түшүп бериптир. Анда Алдар Көсө:

— Эй, кишим, алдайт деген ушул! — деп чаап кеткен экен.

А. Осмонов

Айбанаттардын талашы

Уй, ат, ит — үчөө кимисин ээси жакшы көрөрүн талашып калышты.

— Албетте, мени, — деди ат. — Анткени, буурусун менен маласын тартып берем, токойдон отунун алып келем, өзү болсо

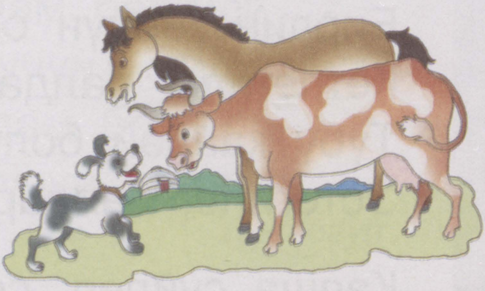

мени минип алып шаарга барат, менсиз анын күнү өтпөйт.

— Андай эмес, ал мени өзгөчө жакшы көрөт, — деди уй. — Мен анын бүтүндөй үй-бүлөсүн сүтүм менен багам!

— Жок, мени, — деди ит ырылдап:

— Мен анын бардык мал-мүлкүн кайтарып берем!

Эртеден бери алардын талаштарын угуп турган кожоюн акырын басып келди да, минтти:

— Эй, болбогон талашты койгула, силердин ар бириңер өз ишиңер менен баалуусуңар, ошон үчүн мага керексиңер.

К. Ушинский

Көркөм оку, мазмунун айтып бер.

Балдарга насыят

Ырыскыңды бекерге,
Төкпөгүлө, балдар ай.
Акарат кылып бирөөнү,
Сөкпөгүлө, балдар ай.

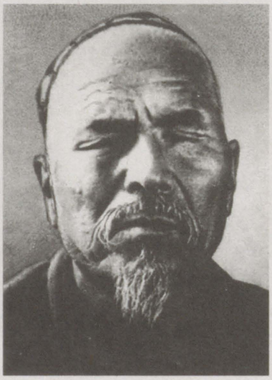

Бирдин көөнүн оорутуп,
Кетпегиле, балдар ай.
Түбү кандай болушун,
Эстегиле, балдар ай.

Каяша сүйлөп, сөз кайрып,
Турбагыла, балдар ай.
Шоктук кылып бирөөнү,
Урбагыла, балдар ай.

Атка минсең, сылантып,
Токугула, балдар ай.
Илим-билим пайдалуу,
Окугула, балдар ай.

Барпы

Сага жаккан ыр саптарын жаттап ал.

Үлгү ырлар

Дайранын көркү кемеде,
Баланын көркү энеде.
Акыл айтсаң тыңшабай,
Акмактын көркү жемеде.

Эчкинин көркү — төл менен,
Эгиндин көркү — жер менен,
Эликтин көркү — төр менен,
Эр жигит көркү — эл менен.

Жаман адам белгиси —
Өз камы үчүн жүгүрөт.
Жакшы адам белгиси —
Эл камы үчүн күйүнөт.

Токтогул

Кожомкул балбан

Баракан байдын төөсү сазга батып, жыгылып калат.

Төөсүнө кейиген Баракан байдын чыйпыйы чыгат. Ал жигиттерине карап:

— Кумурскадай жайнап жүрүп эртеден бери төөнү саздан чыгара албай койдуңар. Күчүңөр ашка эле чыккан арам тамактар турбайсыңарбы! — деп наалыйт. Ошол маалда Кожомкулду көрө коюп сүйүнүп кетет да:

— Кана, балбан, мобул төөмдү баткактан чыгарып берчи — деп калат.

Аттан түшүп басып келип, төөнү өркөчүнөн кармап копшоп-копшоп коёт. Сазга баткан төө бир аз бошой түшөт. Карап турган адамдар кыл аркан менен чырмап байлап жиберишет. Кожомкул чирене тартканда, төө «бурк» этип саздан сыртка чык-

ты. Балбандын күчүнө ыраазы болгон көпчүлүк ага ак тилек каалашты.

Баракан бай сүйүнгөнүнөн Кожомкулдун үстүнө чепкен жааптыр.

Ш. Кулуев

Кожомкул төөнү саздан кантип чыгарды?

Ат сыйлаган жөө баспайт

Тердик, желдик, көрпөчө,
Тизгин, суулук, жүгөн дейт.
Ак каңкы ээр, басмайыл —
Ат жабдыгы түгөнбөйт.

Ашкан күлүк ат мына,
Арпа берип баккыла.
Жал куйругун түргөн соң,
Жибек жабуу жапкыла.

Көмөлдүрүк каткыла,
Куюшканды таккыла.
Үзөңгүнү чире тээп,
Күндү көздөй чапкыла.

А. Рыскулов

Көркөм оку. Ат жабдыктарды атап айт.

Каркыра менен түлкү

(Кыргыз эл жомогу)

Каркыра менен түлкү дос болушту. Экөө бир-бирине кошуна конушту.

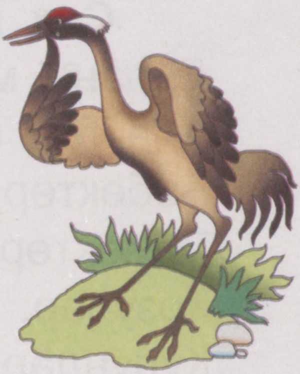

Каркыра жумурткасын басып, балапан чыгаргандан кийин түлкүгө келип:

— Түлкү дос, мен жем таап келейин, балапандарыма көз салып тургун, — деди.

— Каркыра досум, эч нерседен кам санаба, бара бергин, — деп түлкү анын бир балапанын жеп койду. Анан каркыранын келе турган жолуна ыйлап отуруп алды. Бир убакта каркыра келип:

— Түлкү дос, эмне ыйлап отурасың? — деди. Анда түлкү ого бетер өңгүрөп ыйлап:

— Ыйлабаганда кантем. Көзүм кашайып көрбөй калыптырмын, узун моюн балапандын бири жок, — деди.

Каркыра түлкүдөн шектенип, калган балапандарын алып, бөлөк жерге көчүп кетиптир.

1. Каркыра менен түлкүнүн достугу сакталабы?
2. Түлкүгө мүнөздөмө бер.

Сак күчүк

Айлана мемиреп,
Ала-Тоо керилет.
Бөбөктөр,
Бөжөктөр,
Козулар,
Кулундар,
Уларлар,
Улактар,
Уйкуга берилет.
Бир гана сак күчүк,
Уктабайт көрүнөт.
Арсайган тоо жомоктой,
Ай көрүнөт ороктой.
Сак күчүк борсулдайт,
Ууруну,
Бөрүнү жолотпой.
Тоскоолду майтарып,
Уктабайт сак күчүк.

Т. Кожомбердиев

Ырды көркөм оку.

Карышкыр менен эчки

Карышкыр аскада оттоп турган эчкини көрөт. Шилекейи агат. Ал аскага чыга албай турганын сезди. Анан эчкиге: — «Төмөн ке-

лип оттобойсуңбу! Жери түз, чөбү ширин экен» — дейт карышкыр.

— Ыракмат, Каке. Сен мени тойсун деп чакырбай эле, өз курсагыңдын камын ойлоп жат-пайсыңбы, — деди эчки.

Л. Толстой

1. Карышкыр эчкини эмне үчүн төмөн жакка чакырды?
2. Карышкырды мүнөздөп бер.

СӨЗДҮН КӨРКҮ — МАКАЛДА

Алтын — жерден чыгат,
Баатыр — элден чыгат.

Адам эмгеги менен даңктуу.

Акылдуу бала — элпек,
Акылсыз бала — тентек.

Аганы көрүп ини өсөт,
Эжени көрүп сиңди өсөт.

Адамды адам кылган асыл эмгек.

Жалкоого шылтоо көп.

Көз коркок, кол баатыр.

Эр эмгегин жер жебейт.

ТАБЫШМАК

Кээде укмуш жарымы жок,
Кээде такыр дайыны жок.
Кээде кескен дарбыздай,
Кээде ороктой, сабы жок. (. .)

Түндө бар, күндүз жок,
Асманда бар, жерде жок. (. . . . . .)

Асман ыйлап шолоктоп,
Көзүнөн жаш төгүлдү.
Суусап турган эгиндер,
Кулпунуп кооз көрүндү. (. . . . . .)

ЖАҢЫЛБАЙ БАТ АЙТ

Апал сулуубу?
Үсөн улуубу?
Үпөл сулуубу?

Асан менен ким эгиз?
Апал менен ким эгиз?
Үсөн менен ким эгиз?
Үпөл менен ким эгиз?

Арала балам, араала,
Атаңа бир аз карала.
Сен аралабаганда,
Ким арааламак эле.

Сен каралабаганда
Ким караламак эле.

Апам алмадан үчтү үздү,
Алмуруттан үчтү үздү.
Жетпегенин күбүсө,
Жерге баары түз түштү.

Коён менен кирпи

Бир күнү коён менен кирпи жолугуп, коён кирпиден минтип сурады:

— Сенин кийгениң кандай тон? Ылгый эле тикенек. Өзүңдүн түрүң да суук экен. Бутуң кыска, тумшугуң узун, кулагың кичине. Катуу жүгүрө албайсың.

Анда кирпи:

— Сенин айткандарың туура, коён. Бирок менин кийген тонум эң сонун. Бул тон мени ит менен карышкырдан сактайт. Кымтынып кийип алсам мага эч ким тие албайт. Сен өзүң сулуу болгонуң менен меникиндей тикенектүү тонуң жок. Үстүңдөгү териң жука. Душмандан сактанууга сенин ак тонуң жарамдуубу? — деди.

Коён кирпиге:

— Ырас сеники, досум. Менин тонум жука. Ит менен карышкырдын тиштери батып кетет. Бирок менин кулагым узун, алыстан угам. Өтө күлүкмүн. Мен чуркаганда ит да, карышкыр да жетпей калат, — деди.

К. Ушинский

Текстти оку, түшүнгөнүңдү айтып бер.

Лифт

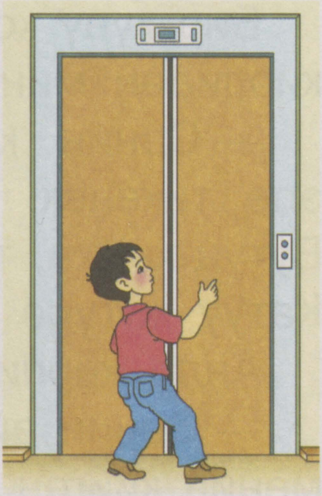

Токто десең — «куп» деген,
Эшик ачып — «чык» деген.
Кабаттардан кабатка,
Бир заматта «лып» деген.

Күнү-түнү талыкпай,
Киши ташып жүздөгөн.
Бийик-бийик үйлөрдө,
Сонун экен лифт деген.

Т. Самудинов

Көркөм оку.

Интернет

Кыдырамын күнүгө,
Булуң-бурчун дүйнөнүн.
Балдар менен достошом,
Бирок өзүм үйдөмүн.
Бардык жерден заматта,

Жаңылыкты угамын.
Жер тыңшаган Маамыттай,
Бирок үйдө турамын.
Калдыңарбы кызыгып,
Мунун сырын билсем деп.
Техника заманбап,
Анын аты — Интернет.

Ы. Кадыров

Төө жумушка келатса

Өчөң-өчөң төө желип,
Келе жатса жумушка.
Чакырып калды конокко,
Чай ичип кет деп кумурска.

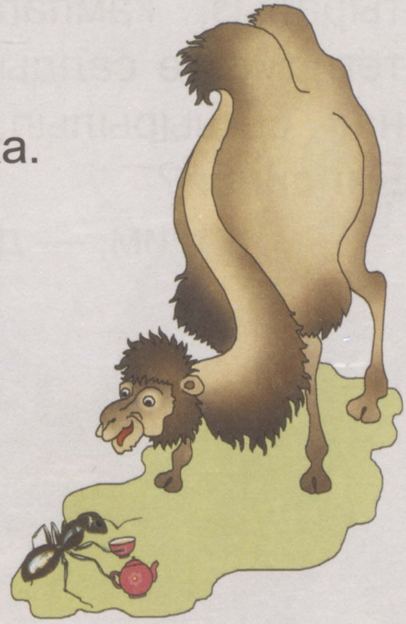

Тамак-ашын түрдүүлөп,
Дасторконго жайнатып,
Кумурска чай апкелди,
Самооруна кайнатып.

Кичинекей чынысы,
Кичинекей табагы.
Кичинекей кумурсканын
Кыпындай да тамагы.
Буларды төө көрө албай,
Бүркөлүп турду кабагы.

К. Жунушев

Эмне үчүн төөнүн кабагы бүркөлүп турду?

Буудайдан нан жасалат

Биз буудай талаасына келе жаттык.

Чоң атам:

— Сен нандын кайдан пайда болорун билесиңби?

— Дүкөндөн алып келет.

— Дүкөнгө кайдан алып барат?

— Билбейм.

— Эмесе угуп тур, берегн буудай саргайып, бышат. Анан комбайн менен бастырабыз, кампага жөнөтөбүз. Ал жерден тегирменге салдырышат. Ун тартылат. Ундан нан бышырылып, силердин дүкөнгө түшөт. Билдиңби?

— Билдим, — дедим.

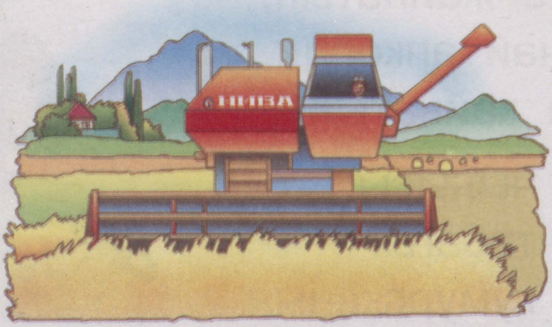

Биздин дүкөнгө нанды жөнөтүп жаткан чоң атам жана анын айылдаштары экенин түшүндүм.

М. Ормонбеков

Текстти оку, түшүнгөнүңдү айтып бер.

Нанды чачпа,
Бутуң менен баспа.
Жерде жатса алып,
Таранчыга ташта.

Нандан улуу тамак жок,
Адамдан улуу атак жок.

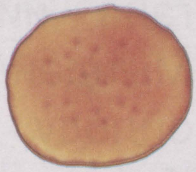

Нандын ысыгы жакшы,
Сөздүн бышыгы жакшы.

Жеңиш күнү

Бизди көргөн бул жеңиш,
Катаал согуш каарынан.
Өрт ичинде жаралган,
Аталардын канынан.
Билүү керек ар бир кыз,
Билүү керек ар улан.
Бизди коргоп аталар,
Кечкендигин жанынан.
Ошон үчүн бул майрам,
Бизге кымбат баарынан.

Ж. Садыков

Эмне үчүн бул майрам бизге кымбат?

Арстан менен коён

(Кыргыз эл жомогу)

Калың токойдун четинде бир коён жашаптыр. Ал коркоктук кылып, ийининен эч чыкчу эмес.

Бир күнү ал: «Мен коркконумдан жалаң гана ийинде жатып, кантип күн көрөм? Мындай кылбайын, баатыр болоюн», — деп ойлоду. Ошол замат ийинден чыга калды. Коён алдында турган арстанды көрүп, жыгачтай катып калды.

Арстан коёндун жанына келип:

— Колго түштүң ээ! Эми сени жеймин, — деп тиштерин кычыратты.

Коён кутулуштун аргасын издеп:

— Жесең же, бирок айта турган сырым бар, — деди.

— Тезирээк айт, — деди арстан.

— Сен өтө күчтүүсүң, мунуңа мен ишенем. Бирок кудукта сенден да чоң арстан бар. Ал сени жейм деп, ачууланып жаткан. Ошого бир беттешип көрүп, мени анан жебейсиңби. Мен эч кайда качпайм.

Арстан чындап ачууланып:

— Кана? Кайсы жерде? Мени ээрчитип баргын — деди. Коён арстанды кудукка ээрчитип барып:

— Мына ушул кудукта, көрчү өзүң, — деди. Арстан кудукту карап, өзүнүн сөлөкөтүн көрдү да:

— Мен ушундан кантип кем калайын! Кана, күрөшүп көрөлү! — деп кудукка секирип түштү.

Арстандан коён ошентип кутулуп, макоо экен — деп шылдың кылып, секирген бойдон кете бериптир.

Коён арстанды кандайча алдады?

ТӨРТ МЕЗГИЛ

Жазда

Жазды мактап тоскондой,
Ырдай берет боз торгой.
Төрт түлүк мал төлдөшөт,
Айран, сүттү көлдөтөт.
Балыр чөптү кармалап,
Балдар издейт мандалак.

Жайда

Бедерленип жер бети,
Жашылданат келбети.

Чымын, чиркей, көпөлөк,
Учуп жүрөт көкөлөп.
Жүр, жүр балдар, баралык,
Калкан кармап алалык.

Күздө

Керилген жер бети,
Алтындай келбети.
Тоо болуп жыйналат,
Эмгектин бермети.

Кышта

Мына, мына аппак кар,
Аппак карда алтын бар.
Жазда тердеп эришет,
Жерге жашын төгүшөт.

А. Токомбаев

Сага жаккан ырды жаттап ал.

Таш бака

Саякатчы таш бака
Сахарага барыптыр.
Чөлдөн ысык өтөт деп,
«Чөйчөк» кийип алыптыр.
Сайран куруп бир далай,
Таң-тамаша салыптыр.
Анан далай жылдан соң,

Ал таш бака карыптыр.
А «чөйчөгү» жонунан,
Түшпөс болуп калыптыр.

И. Токтогулов

Таш бака кайда барыптыр?

Абышка менен дөө

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери-илгери бир абышка жашаптыр. Бир күнү ал жолдон жумуртка таап алат. Андан ары бара жатса, алдынан дөө чыгат.

Абышка дөөдөн аябай коркуп кетет, бирок ошол замат амал ойлоп таап:

— Эң сонун болбодубу. Сени таап кел деп, мени хан жиберди, — дейт.

Дөө таң калып:

— Хан мени эмне кылат экен? — деп сурайт.

Абышка дөөнүн коркконун билип:

— Хан алтын сарай салдырат экен. Ошого ылайыктуу устун жок болуп жатат. Сен аябай узун эмессиңби, ошого сен ылайыктуу экенсиң. Жүр, тез кетели, — дейт.

Абышканын айтканына ишенбей дөө аны менен күч сынашмакчы болот. Алар суу табылгадан сары суу сыгып чыгарууга мелдешишет. Дөө куураган табылганы бычырата кармаса, суу чыкпайт. Кезек абышкага келет. Ал колундагы жумуртканы табылгы менен кошо кармайт. Жумуртка жарылып, сары суу чыгат.

Муну көргөн дөө абышкадан чындап коркот да: — Айланайын абышка, ырайым кыл, мени бошот, акыңа муну ала тур, — деп ага муштумдай алтын берет. Абышка алтынды алып:

— Мейли анда — деп, кутулганына сүйүнүп, абышка жолуна түшөт.

Абышка дөөнү кантип алдады?

Суроо-жооп табышмак

Жумшактын жумшагы эмне?
— Кебез.
Катуунун катуусу эмне?
— Таш.
Кезектешип жарык берген эмне?
— Күн, Ай.
Мээрими менен нур берип, жылытып турган не болот?

— Күн.
Дүйнөдө эмне күлүк?
— Ой.
Дүйнөдө эмне таттуу?
— Уйку.
Баарынан эмне
семиз?
— Баарынан жер
семиз.
Ким сүйлөбөй окутат?
— Китеп.
Эмнеде тамыр жок?
— Ташта тамыр жок.
Эмнеде көпүрө жок?
— Көлдө көпүрө жок.

Көркөм оку, түшүнгөнүңдү айт.

Мекен

Учу-кыйры кең мекен,
Алдейлеген энем сен.
Бүт дүйнөнү кыдырсам да
Табалбаймын сага тең.

Булагыңдан суу ичем,
Гүлзарыңдан гүл үзөм.
Балдан таттуу сезилет,
Бак алмаңды мен жесем.

Жатка ыраа көрбөймүн,
Көз артканга бербеймин.
Зордукчуга тарттырбай,
Жергем сени жердеймин.

Т. Үмөталиев

1. Мекен деген эмне?
2. Мекен жөнүндө эмнелерди билесиңер?

«Алиппе» майрамы

Бүгүн биздин мектепте,
«Алиппенин» майрамы.
Окуп калдык бүт таанып,
Отуз алты тамганы.

Алгач жүрсөк апкаарып,
Анан көнө баштадык.
Жаңылмачка тил көнүп,
Жакшы ырларын жаттадык.

Көптү билдик көп окуп,
«Алиппе» менен достошуп.
Сезимдерди ойготту,
Оюбузга ой кошуп.

Сүйүктүү ушул «Алиппе»,
Китептердин төл башы.
Жолуктурган дөөлөргө,
Жомогу бар көп жакшы.

Ала-Тоолук болобуз –
Ачылган гүлдөй жайдагы.
Балдар ырдап, бийлешип,
Баары куунак, жайдары.

Б. Асаналиев

АЛФАВИТ

А а	*А а*	Л л	*Л л*	Ф ф	*Ф ф*
Б б	*Б б*	М м	*М м*	Х х	*Х х*
В в	*В в*	Н н	*Н н*	Ц ц	*Ц ц*
Г г	*Г г*	ң	*ң*	Ч ч	*Ч ч*
Д д	*Д д*	О о	*О о*	Ш ш	*Ш ш*
Е е	*Е е*	Ө ө	*Ө ө*	Щ щ	*Щ щ*
Ё ё	*Ё ё*	П п	*П п*	ъ	*ъ*
Ж ж	*Ж ж*	Р р	*Р р*	Ы ы	*Ы ы*
З з	*З з*	С с	*С с*	ь	*ь*
И и	*И и*	Т т	*Т т*	Э э	*Э э*
Й й	*Й й*	У у	*У у*	Ю ю	*Ю ю*
К к	*К к*	Ү ү	*Ү ү*	Я я	*Я я*

Кыска үндүүлөр: а, о, у, ы, ө, ү, э (е), и

Созулма үндүүлөр: аа, оо, уу, ээ, өө, үү

Каткалаң үнсүздөр: к, п, с, т, ф, х, ц, ч, щ, ш

Жумшак үнсүздөр: б, в, г, д, ж, з, й, л, м, н, ң, р

Йоттошкон тамгалар: е, ё, ю, я

Ажыратуу белгиси: ъ

Ичкертүү белгиси: ь

ТЫНЫШ БЕЛГИЛЕРИ

1-көнүгүү. Ырды оку, маанисин түшүн. Айтып бер.

Эне тилин билбеген,
Эси жогун аныктайт.

Эне тилин сүйбөгөн,
Элин сүйүп жарытпайт.

Б. Сарногоев

2-көнүгүү. Текстти тыным жасап, көркөм оку. Сүйлөмдөрдүн кандай жазылганын айтып бер.

Бир күнү желип-жортуп келатып, карышкыр Чыпалакка жолугуп калат.

— Кедеңдеген сен кимсиң? Жалмап коёюнбу? — дейт карышкыр.

— Кой, антпе, — дейт Чыпалак, — өзүңө жаман, ит кылып салам.

Ха, халап... каткырат карышкыр.

— Карышкыр ит болуптур дегенди сага ким айтып жүрөт? Ушу кытмырдыгың үчүн жейм сени! — деп карышкыр баланы жутуп коёт.

«Чыпалак бала». Ч. Айтматов

Билип ал!

Оозеки кепте бир сүйлөм менен экинчи сүйлөм тыным аркылуу бөлүнүп айтылат. Жазууда сүйлөмдөрдүн аягына тыныш белгилер (.!?) коюлуп жазылат.

3-көнүгүү. Сүйлөмдөргө тиешелүү тыныш белгилерин коюп, көчүрүп жаз.

Кар жаап басылды Чолпон, муз тээп ойногону барасыңбы Сен коньки тепкенди билесиңби

4-көнүгүү. Сүрөт боюнча сүйлөм түз. Кандай тыныш белгилерин коюп жаздың?

СҮЙЛӨМ

5-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү бөлүп, тыныш белгилерин коюп көчүрүп жаз. Ар бир сүйлөмдү кандай тамга менен баштап жазасың?

Бүгүн Айжан кызыктуу китеп окуду сен дүкөнгө барасыңбы Кайрат менен Сайкал шахмат ойноошту бах жыттуу экен

Билип ал!

Сүйлөм баш тамга менен башталып жазылат. Аягына тиешелүү тыныш белгилер коюлат.

6-көнүгүү. Тиешелүү сөздөрдү коюп сүйлөм түзүп жаз.

Улук ... чертет. Мээрим биринчи ... окуйт. Урматка апасы ... сатып келди.

7-көнүгүү. Сүйлөмдөрдү оку. Баш тамга менен жазылган сөздөрдү тап. Алар эмне үчүн баш тамга менен жазылган? Ойлон. Жыйынтык чыгар.

Кыргызстандын борбор шаары — Бишкек. Кубат жайында Суусамыр жайлоосуна бар-

ды. Ак-Буура суусу Ош шаарын аралап өтөт. Короону Кумайык кайтарат.

Билип ал!

Адамдардын, жер-суунун, шаарлардын, айылдардын жана айбанаттардын аттары дайыма баш тамга менен жазылат.

8-көнүгүү. Сүрөт боюнча сүйлөм түз.

СӨЗ

Билип ал!

Биз айлана-чөйрөдөгү ар кандай нерселерди, кубулуштарды — көрөбүз, угабыз, сезебиз. Аларды сөздөр менен атап айтабыз.

Мисалы: үй, парта, ысык, таттуу, шамал, жамгыр.

9-көнүгүү. Сүрөт боюнча сөздөрдү жаз.

10-көнүгүү. Текстти оку. Электр буюмдарын билдирген сөздөрдү дептериңе жаз.

Элдос бүгүн үй буюмдарынын сүрөтүн тартууну чечти. Ак барактын бирине диван,

үтүк, компьютер, телевизор, чаң соргучтун сүрөтүн тартты. Экинчи баракка аквариумдун сүрөтүн тартты.

11-көнүгүү. Сүрөттөн идиштерди таап жаз. Канча идиштин атын жаздың?

ТЫБЫШ ЖАНА ТАМГА

Билип ал!

Сөздөгү айрым үндөр тыбыш деп аталат. Тыбышты тамга менен белгилеп жазабыз.

Тыбыштарды — угабыз, айтабыз,
Тамгаларды — көрөбүз, жазабыз.

12-көнүгүү. Табышмакты оку, жообун тап. Көчүрүп жаз.

Ичине жел толтурдум
Кубалап жүрүп олтурдум (т..)

Билип ал!

Айтылганда тоскоолдукка учурап, көбүнчө шыбыш менен айтылса үнсүз тыбыштар деп аталат.

Каткалаң үнсүздөр: к, п, с, т, ф, х, ц, ч, щ, ш.

Жумшак үнсүздөр: б, в, г, д, ж, з, й, л, м, н, ң, р.

13-көнүгүү. Макалды оку. Көчүрүп жазып, үнсүздөрдүн астын эки сыз.

Жамгыр менен жер көгөрөт,
Эмгек менен эл көгөрөт.

Билип ал!

Жалаң гана үн катышып айтылган тыбыштар үндүү тыбыштар деп аталат. Алар: а, о, у, ы, ө, ү, э (е), и, аа, оо, уу, ээ, үү, өө.

14-көнүгүү. Макалдарды оку. Көчүрүп жазып үндүү тыбыштардын алдын бир сыз.

Жакшы бала — элпек, жаман бала — тентек.

Билип ал!

Созулма үндүүлөр эки тамга менен жазылып, бир тыбышты берет.

Мисалы: аары — деген сөздө 4 тамга, 3 тыбыш.

15-көнүгүү. Сөздөрдү оку. Сөздө канча тыбыш, канча тамга бар?

Мисалы: Саат — 4 тамга, 3 тыбыш.

Мээлей, өрөөн, тоо, күү.

Билип ал!

Кыргыздын төл сөздөрүндө э(е) тыбышы сөздүн башында келсе «э» менен жазылат. Сөздүн ортосунда, аягында келсе «е» менен жазылат.

Мисалы: эл, эне, желек.

Созулма ээ сөздүн башында, ортосунда, аягында дайыма «ээ» болуп жазылат.

Мисалы: ээр, жээн, бээ.

16-көнүгүү. Сүйлөмдөгү э(е)нин жазылышына көңүл бур. Көчүрүп жаз.

Эрмек, ээрди бээге токуп мин. Энемдин элечеги аппак. Эчкилер аскада оттошот.

Билип ал!

Үндүүлөр жасалуу ордуна карай жоон жана ичке болуп экиге бөлүнөт.

Жоон үндүүлөр: а, о, у, ы, аа, оо, уу.

Ичке үндүүлөр: э(е), ө, ү, и, ээ, өө, үү.

17-көнүгүү. аа, оо, уу, ээ, үү, өө созулма үндүүлөр катышкан сөздөрдү таап жаз.

Мисалы: Жаан, тоодак.

Билип ал!

К, Г тыбыштарынан кийинки же мурунку үндүүлөр жоон (а, о, у, ы) болсо, К(кы), Г(гы) болуп айтылат.

Мисалы: кол, жылкы, кулун.

18-көнүгүү. Макалдарды оку, көчүрүп жаз. Кы, гы болуп айтылган сөздөрдүн алдын сыз.

Акылдуу отко карайт,
Акылсыз казанга карайт.

Билип ал!

К, Г тыбыштарынан кийинки же мурунку үндүүлөр ичке (э(е), ө, ү, и) болсо, К(ки), Г(ги) болуп айтылат.

Мисалы: китеп, күз, өтүк, элик.

19-көнүгүү. Ю, я, ё, е тамгалары канча тыбыш берип айтыларын эсте. Төмөнкү сөздөрдү оку. Сөздө канча тыбыш, канча тамга бар?

Уя, уюк, коён, чие, боёк, чаян.

Үлгү: уя — 2 тамга, 3 тыбыш.

20-көнүгүү. Ь, ъ белгилери катышкан сөздөрдү туура көчүрүп жаз.

Альбом, январь, подъезд, компьютер, апельсин, бульдозер, коньки.

21-көнүгүү. Сөздөрдү оку. Сөздө канча тыбыш, канча тамга бар? Жаз.

Апрель, пальто, фонарь.

МУУН

22-көнүгүү. Т, р, к, тамгаларын пайдаланып сөз түз. Сөз түзүлдүбү?

Н, к, ү тамгаларын пайдаланып сөз түз.

Кайсы сөз пайда болду? Жыйынтык чыгар.

Билип ал!

Муун бир же бир нече тыбыштардан турат. Сөздө канча үндүү болсо, ошончо муун болот.

23-көнүгүү. Макалды оку. Муундарга бөлүп, көчүрүп жаз.

Таза аба жуткуң келсе, эрте тур.
Таза өмүр сүргүң келсе, эмгек кыл.

24-көнүгүү. Ча-, ба-, та- муундарын катыштырып экиден сөз түзүп жаз.

25-көнүгүү. Жаңылмачты оку. Бир муундан турган сөздөрдү дептериңе жаз.

Көк чөп көп,
Көпкөк чөп.

Көк чөптөн көп,
Көпкөк чөп.

ТАШЫМАЛ

Билип ал!

1. Бир муундуу сөздөр ташылбайт.

Мисалы: ат, өрт, ил.

2. Бир тамгадан турган муундарды жол аягына калтырып, же жаңы сапка ташууга болбойт.

Мисалы: сы-я, ө-мүр.

3. Созулма үндүүлөрдү эки бөлүп ташууга болбойт.

Мисалы: бу-удай эмес, буу-дай.

26-көнүгүү. Бир муундуу сөздөрдү дептериңе жаз. Бул сөздөрдү ташымалдоого болобу?

Гүл — аарыныкы, бал — адамдыкы.
Дан — аш, алтын — таш.

27-көнүгүү. Ырды оку. Созулма үндүү катышкан сөздөрдү туура ташымалдап жаз. *Мисалы:* тоо-дон.

Зуу, зуу, зуу, зуу
Тоодон бороон улуду.
Тоого жетип коно албай,
Тоодак байкуш куруду.

28-көнүгүү. Сүрөт боюнча үч сүйлөм түзүп жаз.

29-көнүгүү. Көчүрүп жаз.

Шыр-шыр шырылдак,
Шырылдама ыр ырдап,
Кыйын ырчы тоо булак.

Т. Сыдыкбеков

30-көнүгүү. Төмөнкү сөздөр менен сүйлөм түзүп жаз.

Жай, ысык, эс алуу, жайлоо, каникул, Ысык-Көл.

31-көнүгүү. Макалдарды муунга бөлүп жаз.

Акыл тозбос тон, билим түгөнбөс кен.
Ынтымак болбой, иш оңолбос.
Ким эмгекти сүйсө, аны ден соолук сүйөт.

ТҮШҮНДҮРМӨ

нар — бир өркөчтүү төө
акарат — каршы айтуу, каяша сүйлөө
көөнүн оорутуп — көңүлүн оорутпа
жер тыңшаган Маамыттай — Эр Төштүктөгү каарман
саякатчы — эл, жер көрүүгө сапарга чыгуу
Сахара — Африкадагы чөл
устун — тирөөч, тирек, түркүк

Окуу басылмасы

Кубаталиева Бела Мурсабековна
Абыканова Акылгул Айнидиновна
Асаналиева Майрамкуль Мукашевна

АЛИППЕ

Жалпы билим берүүчү мектептин
1-классы үчүн окуу китеби

Басманын директору *Б. Джапарова*
Редактору *Р. Сакелова*, сүрөтчүсү *Б. Жайчибеков*, көркөм редактору *З. Мидинова*
Компьютердик калыптоочу *А. Арыкбаев*, корректору *А. Орозова*, техн.редактору *М. Курбанбаева*

Басууга 24.04.2014. кол коюлду. Офсет кагазы 80 г. Кагаздын форматы 70х100 1/16
Түстүү ыкма. Көлөмү 7,0 накта басма табак. Нускасы 3000 даана. Заказ № LTM – 1/А – В

«Кутаалам» басмасында даярдалды. Бишкек ш., Горький көчөсү, 1.
www.kutaalam.kg, e-mail.: kutaalam2012@gmail.kg Тел.: + 996 (312) 530 974, 534 863